

Фонд «Меморіал
убитим євреям Європи»
Український центр вивчення
історії Голокосту

Stiftung Denkmal
für die ermordeten Juden Europas
Ukrainian Center
for Holocaust Studies

КОЛОДЯНКА

Життя та загибель
єврейської громади

KOLODIANKA

The Life and Death
of the Jewish community

У нарисі представлено історію життя та загибелі під час Голокосту єврейської громади села Колодянка Новоград-Волинського району Житомирської області – одного з місць міжнародного проекту «Захистимо пам'ять», у рамках якого у 2019 р. це місце масового вбивства євреїв було перетворено на гідне місце пам'яті та інформації. Дослідження ґрунтується на джерелах з українських та закордонних архівів, наукової літератури і приватних колекцій.

This publication presents the life and death story of the Jewish community in the Ukrainian village of Kolodianka during the Holocaust. The village, located in the Novohrad-Volynsky district of the Zhytomyr region of Ukraine, is one of the sites of the international project «Protecting Memory». The project helped transform this killing site of the Jews into a dignified memorial and place of information. The research is based on sources from Ukrainian and foreign archives, academic literature and private collections.

Проект та, зокрема, історичне дослідження, результат якого є ця публікація, виконано завдяки підтримці Міністерства закордонних справ Німеччини.

Auswärtiges Amt

Both the project and the historical research, which resulted in this publication, have been funded by the German Federal Foreign Office.

Автор
Рей Брандон

Author
Ray Brandon

Редакційна колегія:
Уве Ноймеркер
д-р Анатолій Подольський
д-р Ульріх Бауманн
д-р Світлана Бурмістр
Олександра Вроблевська
Божена Козакевич
Марія Гончаренко-Шуберт

Editorial board
Uwe Neumärker
Dr. Anatoliy Podolskyi
Dr. Ulrich Baumann
Dr. Svetlana Burmistr
Aleksandra Wroblewska
Bozhena Kozakevych
Mariya Goncharenko-Schubert

Редактор
Михайло Тяглий

Editor
Mykhaylo Tyaglyy

Переклад
Ганна Черноус

Translated by
Hanna Chornous

ISBN

© Ray Brandon, 2019
© Stiftung Denkmal für die ermordeten Juden Europas, 2019
© Український центр вивчення історії Голокосту, 2019

ЗМІСТ/CONTENTS

Переднє слово/Foreword.....	4/5
Передвоєнна історія/Prewar history	10/11
Голокост/Holocaust	18/19
Наслідки/Aftermath.....	42/43
Ілюстрації/Illustrations.....	54/54
Перелік скорочень/Abbreviations	62/63

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

У період німецької окупації 1941–1944 років на території сучасної України шляхом масових розстрілів було вбито понад мільйон єврейських дітей, жінок та чоловіків. Їх поховали у численних могилах. Міжнародний проект «Захистимо пам'ять» має на меті облаштування знехтуваних та забутих масових поховань євреїв та ромів, а також створення поруч з ними місць пам'яті та інформації, для того, аби зберегти пам'ять про жертв для сьогодення та майбутнього.

На території сучасної України знаходяться близько 2000 місць масових розстрілів. У віддалених ярах, лісах, посеред полів, у колишніх протитанкових ровах чи піщаних кар'єрах загони Вермахту, СС та поліція – за участі місцевого населення – знищували цілі єврейські громади, нерідко впродовж кількох днів. Часто жертв змушували самих викопувати ями та роздягатися. Спочатку вбивали чоловіків, а потім жінок та дітей. Біля могил, перед лицем смерті, відбувалися страшні сцени.

Після війни багато з цих місць убивств пішли у небуття. Для небагатьох, кому вдалося вижити, вшанування пам'яті вбитих членів родини, друзів та знайомих було можливим лише у вузькому колі. Офіційна радянська історіографія відмовлялася визнати євреїв як окрему групу жертв Другої світової війни. Коли за ініціативи євреїв, що вижили і повернулись, встановлювалися скромні пам'ятні обеліски, вони мусили бути присвячені «мирним радянським громадянам».

Лише в 1990-х роках, у незалежній Україні, в багатьох місцях були встановлені пам'ятні обеліски, що вказували на єврейське походження жертв. Однак сотні масових поховань залишаються до-

FOREWORD

During the German occupation, from 1941 to 1944, over one million Jewish children, women, and men were murdered and hastily buried in mass shooting operations throughout the territory of what is today Ukraine. The international project “Protecting Memory” works both to transform the neglected and forgotten mass graves of Jews and Roma into dignified places of remembrance and information points and to preserve the memory of the victims for the present and future.

Estimates suggest there more than 2,000 mass shooting sites on the territory of contemporary Ukraine. In remote ravines and forests, in the middle of fields, in former tank traps and sand quarries, Wehrmacht, SS, and police forces, supported by local auxiliary police and administrative offices, wiped out entire Jewish communities – often over the course of just a few days. In many cases, the victims were forced to dig the pits themselves and to undress. Usually, men were shot first, then women and children. Dramatic scenes unfolded at the pits as the Jews braced for impending death.

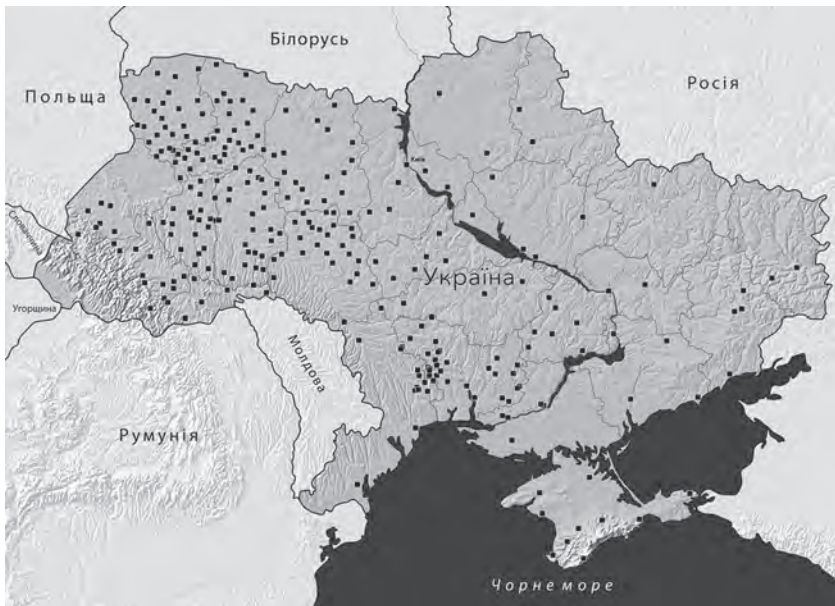
Many of these murder sites faded into obscurity after the war. For the few survivors, it was possible to remember their murdered family members, friends, and acquaintances only in private. Official Soviet historiography refused to recognize Jews as a distinct group of victims. When Jewish survivors or returnees were able to lay modest memorial stones, these had to be dedicated to “peaceful Soviet citizens”.

Only in the 1990s – in independent Ukraine – were memorial stones stating the Jewish identity of the victims erected in numerous places. However, hundreds of mass graves remain unmarked, unpro-

нині непозначеними, незахищеними та занедбаними. Ці землі використовуються у сільському господарстві або забудовуються. Сліди осквернення могил справляють гнітюче враження. Більшість масових поховань не є гідними місцями скорботи та пам'яті про стерте з лиця землі єврейське життя.

Проект «Захистимо пам'ять» поєднує в собі заходи щодо архітектурного захисту та гідного облаштування масових поховань з історичною та педагогічною роботою. Комплексність проекту відображається в таких напрямках та основних принципах діяльності:

Точне місцезнаходження та межі поховань у місцях проекту визначаються за допомогою неінвазивних методів з метою дотримання релігійних приписів юдаїзму (Галахи) та збереження спокою померлих. Проведення робіт (археологічних досліджень та подальшого будівництва) супроводжують представники Комітету у справах збереження єврейських цвинтарів у Європі, які також слідкують за дотриманням Галахи. Представники місцевих єврейських общин також долучаються до роботи над проектом.

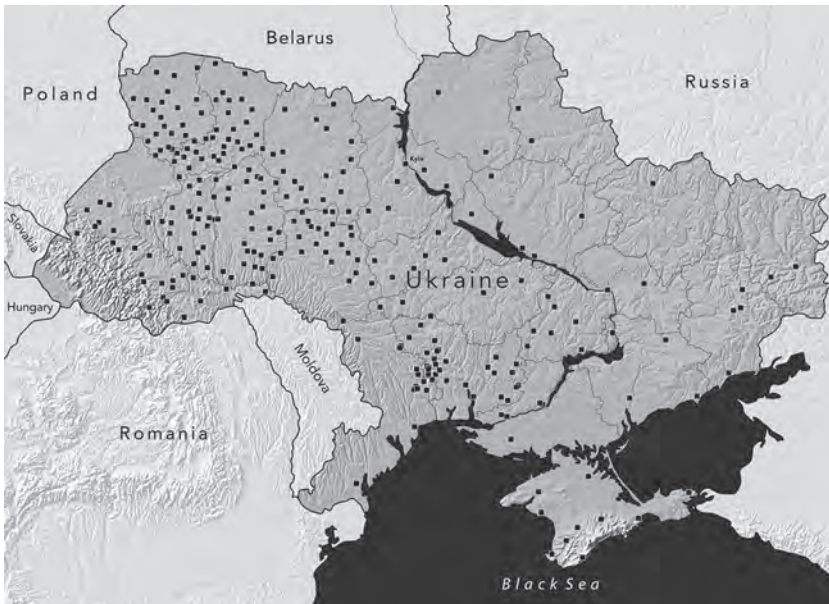

Карта сучасної України з містами та селами, в кожному з яких з 1941 по 1943 рік було розстріляно 500 або більше євреїв. Таких місць 300. До цього додаються ще сотні місць масових розстрілів з меншою кількістю жертв.

tected, and neglected. Many are often used for agriculture or construction. Especially disconcerting are the traces of plundering. Most of the mass graves are not dignified sites of mourning and remembrance about the Jewish life lost. Almost none provide any information about the events that took place at such sites and the lives of those who perished there.

The project “Protecting Memory” combines the sustainable protection and dignified memorialization of mass graves with historical and educational work. The complexity of the project is reflected in its areas of activity and guiding principles:

The exact location and boundaries of graves at project sites are determined by non-invasive methods. This is done in order to comply with Jewish religious law (Halacha), which requires that the final resting place of the dead remains undisturbed. Representatives of the Committee for the Preservation of Jewish Cemeteries in Europe monitor the ground-related work on site – both archaeological surveys and

A map of present-day Ukraine showing the cities, towns, and villages where mass shootings of 500 or more Jews were carried out between 1941 and 1943. There are 300 locations of this kind alone. In addition, hundreds of other mass shootings involving fewer victims also took place throughout Ukraine.

Масовим похованням та прилеглим територіям слід надати адміністративний захист, що включає в себе, в першу чергу, відведення цих територій у комунальну власність та перетворення їх у пам'ятні місця з відповідним внесенням у кадастрові плани. Після облаштування, вони повинні бути внесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України за категорією місцевого значення і, таким чином, підлягати державній охороні.

Масові поховання необхідно захистити архітектурними конструкціями і облаштувати як гідні місця пам'яті та інформації. За допомогою архітекторів з цією метою здійснюється пошук економних та тривалих рішень. Наявні пам'ятні знаки зберігаються та інтегруються у нові місця пам'яті. Особливі труднощі виникають при захисті масових поховань, що осквернюються.

Місцезнаходження масових поховань, кількість жертв, долі окремих із них та тих, кому вдалося вижити, перебіг злочину та інформація про задіяних злочинців визначається за допомогою ретельних історичних досліджень. Історія єврейських громад та їхнього знищення в часи Голокосту презентується кількома мовами на інформаційних стелах. Результати історичної роботи використовуються в освітній програмі, яка проводиться із місцевими школами, а також зі студентами в проекті по усній історії. Освітня програма має на меті заохочення вчителів, учнів та студентів до самостійного вивчення місцевої історії та залучення їх до роботи над новими місцями пам'яті.

Докладніше про проект «Захистимо пам'ять» можна дізнатися тут: www.erinnerungsbewahren.de/uk/

later construction – so as to ensure that Halacha is maintained. Local Jewish communities are also involved in project work.

Through “Protecting Memory”, the surface of the mass graves and the adjoining area receive comprehensive administrative protection. This includes first and foremost the transfer of the plots of land affected to communal property, their re-designation of intended use as memorial sites, and their corresponding entry into cadastral maps. After construction, the memorial sites are entered into the State Registry of Immovable Monuments of Local Significance in Ukraine and, with that, placed under the state protection.

“Protecting Memory” also sees to it that mass graves are structurally protected and turned into dignified places of remembrance and information points. Project architects help find cost-effective and sustainable solutions with this end in mind. Elements from existing memorials are left in place and integrated into the new memorial sites. The protection of mass graves where looting efforts occur presents a major challenge.

Extensive historical research helps to determine the location of mass graves, the sequence of events during mass shootings, the number of victims, the perpetrators involved, and the fate of individual victims and survivors. The results of this research are made available to the public in a variety of ways. The history of Jewish communities and their destruction during the Holocaust is presented in three languages on information stelae at each project site. The results of the historical research are also used for pedagogical work with local schools and an oral history project with university students. The aim of the educational program is to encourage teachers, schoolchildren, and students to explore their local history on their own and to care for the new memorial sites.

Detailed information about the “Protecting Memory” project can be found here: www.erinnerungbewahren.de

ПЕРЕДВОЄННА ІСТОРІЯ

Колодянка – село в Житомирській області, розташоване на відстані 20 км на південь від Новограда-Волинського. Вважають, що село було засновано на початку XVII ст., коли ця частина України належала до Речі Посполитої¹. Присутність євреїв у цьому селі можна відстежити принаймні від 1778 р., коли було задокументовано, що тут проживали троє євреїв². Згідно з умовами Другого поділу Польщі між Пруссією та Росією у 1793 р., Колодянка стала частиною Російської імперії, увійшовши до складу Волинської губернії. Наприкінці XIX ст. населення Колодянки становило 473 особи³.

У Російській імперії території проживання євреїв на землях, отриманих від Польщі, обмежувалися «смугою осілості»⁴. Єврейське життя у цій місцевості було порушено погромами у 1881–1884 і 1903–1906 рр. Хвилі антиєврейського насилля прокотилися Україною, проте відомостей про погроми у ці роки у Колодянці немає⁵.

¹ Історія міст та сіл Української РСР. – Т. 24: Житомирська область. – Київ: Інститут історії Академії наук УРСР, 1973. – С. 485.

² Архив Юго-Западной России. – Гл. 5, т. 2. – Киев: Комиссия для разбора древних актов, 1890. – С. 354, де зазначено, що кількість єврейського населення становила три особи. Автор дякує Леонідові Когану за це посилання.

³ Пор.: Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Т. XV, cz. 2. – Warsaw: Wiek, 1902. – S. 106, i: Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся. Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року. – Т. 1. – Вінніпег: Товариство Волинь, 1984. – С. 496. Видання «Российская еврейская энциклопедия» (Т. V: Историческое краеведение. К–М. – Москва: Российская академия естественных наук и др., 2004. – С. 133) не наводить даних за XIX ст.

⁴ Докладніше про «смугу осілості»: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Pale_of_Settlement.

⁵ Про погроми у цей час: <http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Pogroms>.

PREWAR HISTORY

Kolodianka is a village about 20 km south of Novohrad-Volynsky in Zhytomyr Oblast. It is thought to date to the early 17th century, when this part of Ukraine belonged to the Polish-Lithuanian Commonwealth.¹ A Jewish presence in this village can be traced back to at least 1778, when 3 Jews were recorded as living here.² Under the terms of the Second Partition of Poland between Russia and Prussia in 1793, Kolodianka became a part of the Russian Empire. There, it formed a part of Volhynia Guberniia. At the end of the 19th century, Kolodianka had a population of 473.³

Within the Russian Empire, the Jewish inhabitants of the lands acquired from Poland were restricted to an expanse of territory known as the Pale of Settlement.⁴ Jewish life in the Pale was disrupted by pogroms in 1881–1884 and 1903–1906. Although this anti-Jewish violence was concentrated in Ukraine, there is to date no evidence of pogroms in Kolodianka during these years.⁵ These pogroms, along with widespread

¹ *Istoriia mist i sil Ukrainskoi RSR*, t. 24: Zhytomyrska Oblast (Kiev: Instytut istorii Akademii Nauk URSSU, 1973), p. 485.

² *Archiv Iugo-Zapadnoi Rossii*, ch. 5, t. 2 (Kiev: Komissiiia dlia razbora drevnikh aktov, 1890), p. 354, gives the Jewish population as 3. The author would like to thank Leonid Kogan for this reference

³ Cf. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. XV, cz. 2 (Warsaw: Wiek, 1902), p. 106, and O. Tsynkalovs'kyi, *Stara Volyn' i Volyns'ke Polissia. Kraieznavchyi slovnyk – vid naidavnishnykh chasiv do 1914 rok*, t. 1 (Winipeg: Tovarystvo Volyn', 1984), p. 496. *Rossiiskaia evreiskaia entsiklopediia*, t. V: istoricheskoe kraevedenie K-M (Moscow: Rossiiskaja Akademiia Estestvennykh Nauk et al., 2004), p. 133, provides no data for the 19th century.

⁴ On the Pale of Settlement, with recommendations for further reading: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Pale_of_Settlement

⁵ On pogroms during these decades: <http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Pogroms>

Погроми, поширена бідність і політична нестабільність сприяли масовій міграції євреїв із Російської імперії на початку ХХ ст.⁶

Хоча Колодянка і Новоград-Волинський були розташовані близько до тилової зони російських військ на заході Волині під час Першої світової війни, під час конфлікту бої здебільшого відбувалися далі на заході. Після розвалу Російської імперії і більшовицької революції в січні 1918 р. постала Українська Народна Республіка (УНР). Нова центральна влада в Києві виявилася неспроможною боротися з внутрішніми та зовнішніми викликами. Не маючи сильних державних інституцій, Україна занурилася в хаос, натомість сили УНР, Червона армія, війська, що залишалися на боці царської влади, польська армія та анархісти боролися за владу над країною або принаймні над її певною частиною. В оточенні армій, що наступали або відступали, територія УНР стала місцем, де поширилося насильство проти євреїв. У погромах брали участь майже всі сторони конфлікту. Документів про погроми в Колодянці наразі не знайдено⁷. Після встановлення в Україні радянської влади Колодянка стала частиною Української Соціалістичної Радянської Республіки. До 1939 р. село було розташоване на відстані 23 км від польського кордону в дуже вразливій прикордонній зоні.

Упродовж 1920-х рр. євреї становили менше ніж 1 відсоток населення сільської місцевості Новоград-Волинського району. Хоча кількість євреїв (і росіян) у сільській місцевості була незначною, сільське населення було різноманітним через наявність польських і німецьких меншин. Згідно з даними перепису населення від 1926 р., кожна з цих двох груп становила понад 15,5 відсотка сільського населення району (див. таблицю нижче). Попри невелику кількість, євреї все ж таки являли собою звичну частину сільського життя. Єврейських мешканців можна було знайти у 22 із 35 сільських рад. Під юрисдикцією Колодянської сільської ради проживав 41 єврей⁸.

⁶ Про міграцію до 1914 р.: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Population_and_Migration/Population_and_Migration_before_World_War_I.

⁷ Abramson Henry. A Prayer for the Government: Ukrainians and Jews in Revolutionary Times, 1917–1920. – Cambridge, MA: Ukrainian Research Institute and Center of Jewish Studies, 1999. – P. 141 (Укр. видання: Абрамсон Генрі. Молитва за владу. Українці та євреї в революційну добу (1917–1920). Пер. з англ. А. Котенка, О. Надтоки. – К.: Дух і Літера, 2017). Війська УНР вважають відповідальними за приблизно 40 відсотків погромів, Білу армію – 17 відсотків, Червону армію – 9 відсотків і польську армію – 3 відсотки.

⁸ Національний склад сільського населення УСРР: попередні підсумки всесоюзного перепису населення // Статистика України. – Серія XVII, № 96. – Харків: Центральне статистичне управління УСРР, 1927. – С. 78, 204–205.

poverty and political instability, contributed to the mass migration of Jews from the Russian Empire at the turn of the 20th century.⁶

Although Kolodianka and Novohrad-Volynsky were close to the rear area of Russian forces in western Volhynia during the First World War, fighting took place further west for most of the conflict. With the collapse of the Russian Empire and the advent of the Bolshevik Revolution, the Ukrainian People's Republic (UNR) emerged in January 1918. The nascent central government in Kiev proved unable to assert itself vis-à-vis foreign interventions and domestic challenges. Lacking strong state institutions, Ukraine descended into chaos, as UNR forces, the Red Army, pro-tsarist troops, the Polish Army, and anarchists struggled for control over the Ukrainian lands or at least part of them. In the wake of the advancing and retreating armies, the UNR territories became the scene of widespread anti-Jewish violence. Almost all of the warring parties engaged in pogroms. At the time of writing, there is as yet no documentary evidence of a pogrom in Kolodianka.⁷ With the establishment of Soviet rule in Ukraine, Kolodianka became part of the Ukrainian Socialist Soviet Republic. Until 1939, the village lay 23 km away from the Polish border, just within the highly sensitive border zone.

Throughout the 1920s, Jews made up less than 1 percent of the population in the rural Novohrad-Volynsky Rayon (a district akin to a county, but much smaller and less autonomous). Although the number of Jews (and Russians) in the countryside was small, the rural population remained diverse due to the Polish and German minorities. According to the 1926 census, each of these two groups represented over 15.5 percent of the rayon's rural population (see table below). Despite their small numbers, Jews were nonetheless a regular fixture of rural life. Jewish settlements could be found in 22 of the rayon's 35 village soviets (as the communal administrative unit was known). There were 41 Jews within the jurisdiction of Kolodianka Village Council.⁸

⁶ On migration before 1914: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Population_and_Migration/Population_and_Migration_before_World_War_I

⁷ Henry Abramson, *A Prayer for the Government: Ukrainians and Jews in Revolutionary Times, 1917-1920* (Cambridge, MA: Ukrainian Research Institute and Center for Jewish Studies, 1999), p. 141. An estimated 40 percent of the pogroms are attributed to UNR troops, 17 percent to the White Army, 9 percent to the Red Army, and 3 percent to the Polish Army.

⁸ *Natsional'nyi sklad sil'skoho naselennia USRR: poperedni pidsumky vse-soiuznoho perepysu naselennia, Statystyka Ukrainy, Serii XVII, no. 96* (Kharkiv: Tsentral'ne Statystychnе Upravlinnia USRR, 1927), pp. 78 and 204-205.

Колодянська сільська рада⁹

Дата	Українці	Росіяни	Поляки	Євреї	Інші	Всього
17 грудня 1926 р.	1126	6	20	41	20 (у тому числі 16 німців)	1213
%	92,82	0,49	1,64	3,38	1,64	99,97
17 січня 1939 р.	немає даних	немає даних	немає даних	немає даних	немає даних	немає даних
%	-	-	-	-	-	-
1 жовтня 1941 р.	884	1	7	4	6 (усі німці)	902
%	98,00	0,11	0,77	0,44	0,66	99,98
<i>м. Новоград-Волинський</i>						
Дата	Українці	Росіяни	Поляки	Євреї	Інші	Всього
17 грудня 1926 р.	5780	немає даних	немає даних	6554	2562	14 897
%	38,8	-	-	44,0	17,2	100,00
17 січня 1939 р.	11 773	3418	932	6839	770 (у тому числі 418 німців)	23 732
%	49,6	14,4	3,9	28,8	3,2	99,9
1 жовтня 1941 р.	5619	500	647	7	567 (у тому числі 537 німців)	7340
%	76,55	6,81	8,81	0,09	7,72	99,98

⁹ Показники за 1926 р. див.: Національний склад сільського населення УСРР: попередні підсумки всесоюзного перепису населення // Статистика України. – Серія XVII, № 96. – Харків: Центральне статистичне управління УСРР, 1927. – С. 78 і 204–205; за 1939 р.: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_39_ra.php?reg=114; за 1941 р.: Державний архів Житомирської області, ф. Р-1153, оп. 1, спр. 14, арк. 21. Детальні дані щодо етнічного складу Кожушків ще потрібно зібрати, однак встановлено, що в селі станом на 1 жовтня 1941 р. було 439 мешканців. Таким чином, населення Колодянки і Кожушків, сіл у складі Колодянської сільської ради, разом мало би становити 1341 особу. Тобто мав бути певний приріст населення попри колективізацію, голодомор і Великий терор, який можна пояснити наявністю біженців із міст.

Kolodianka Village Soviet⁹

Date	Ukrainians	Russians	Poles	Jews	Others	Total
17 Dec. 1926	1,126	6	20	41	20 (incl. 16 Germans)	1,213
%	92.82	0.49	1.64	3.38	1.64	99.97
17 Jan. 1939	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
%	-	-	-	-	-	-
1 Oct. 1941	884	1	7	4	6 (all Germans)	902
%	98.00	0.11	0.77	0.44	0.66	99.98
<i>Novohrad-Volynsky Town</i>						
Date	Ukrainians	Russians	Poles	Jews	Others	Total
17 Dec. 1926	5,780	n.a.	n.a.	6,554	2,562	14,897
%	38,8	-	-	44,0	17,2	100,00
17 Jan. 1939	11,773	3,418	932	6,839	770 (incl. 418 Germans)	23,732
%	49,6	14,4	3,9	28,8	3,2	99,9
1 Oct. 1941	5,619	500	647	7	567 (incl. 537 Germans)	7,340
%	76,55	6,81	8,81	0,09	7,72	99,98

⁹ For 1926 figures, see *Natsional'nyi sklad sil's'koho naseleння USRR*, pp. 78 and 204-205; for 1939, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_39_ra.php?reg=114; for 1941, Derzhavnyi Arkhiv Zhytomyrs'koi Oblasti, f. R-1153, o. 1, s. 14, ark. 21. Detailed data on the ethnic composition of Kozhushky has yet to be collected, but there were 439 inhabitants in the village as of 1 Oct. 1941. Kolodianka and Kozhushky, the villages under Village Council Kolodianka, would thus have had 1,341 residents. This would suggest a certain amount of population growth despite collectivization, famine, and the Great Terror. This growth may have been attributable to the arrival of wartime refugees from the cities.

<i>Новоград-Волинський район без адміністративного центру</i>						
Дата	Українці	Росіяни	Поляки	Євреї	Інші	Всього
17 грудня 1926 р.	31 493	948	7655	445	7649 (7565 німців)	48 190
%	65,35	1,96	15,88	0,92	15,87	99,98
17 січня 1939 р.	34 305	2239	3321	407	2233 (1912 німців)	42 515
%	80,68	5,26	7,81	0,96	5,25	99,96
1 жовтня 1941 р.	30 610	601	4244	14	2059 (2032 німців)	37 528
%	81,56	1,60	11,30	0,03	5,48	99,97

Радянська політика щодо національних груп була неоднозначною. Режим намагався інтегрувати єврейське населення, але водночас позбавляв окремих людей багатьох прав через їхню комерційну або релігійну діяльність. Унаслідок цього наприкінці 1920-х рр. десятки тисяч українських євреїв не мали повного доступу до житла, робочих місць і соціальної допомоги¹⁰. У цей період у Радянському Союзі було заборонено останні залишки приватних підприємств, а агресивна антирелігійна кампанія набула інтенсивнішого характеру. Багато євреїв, шукаючи можливостей освіти та роботи, переїхали до великих міст. Ті, хто лишилися у сільській місцевості, на зламі десятиріччя пережили разом із сусідами-неєвреями примусову колективізацію і голод. Радянська влада також почала боротися із культурним життям мовою їдиш, яке вона підтримувала у 1920-х рр. Під час чищення наприкінці 1930-х тисячі євреїв у всьому Радянському Союзі заарештували за справжні або вигадані політичні проступки і вислали вглиб країни. Комуністична партія Радянського Союзу також ополчилася проти першого покоління більшовиків, незалежно від їхнього етнічного походження.

¹⁰ Kimerling Elise. *Civil Rights and Social Policy in Soviet Russia, 1918–1936* // *The Russian Review*. – 1982. – Vol. 41, no. 1 (January). – P. 24–46; Alexopoulos Golfo. *Stalin's Outcasts: Aliens, Citizens, and the Soviet State, 1926–1936*. – Ithaca: Cornell University Press, 2003.

Novohrad-Volynsky Rayon without Administrative Center						
Date	Ukrainians	Russians	Poles	Jews	Others	Total
17 Dec. 1926	31,493	948	7,655	445	7,649 (7,565 Germans)	48,190
%	65,35	1,96	15,88	0,92	15,87	99,98
17 Jan. 1939	34,305	2,239	3,321	407	2,233 (1,912 Germans)	42,515
%	80,68	5,26	7,81	0,96	5,25	99,96
1 Oct. 1941	30,610	601	4,244	14	2,059 (2,032 Germans)	37,528
%	81,56	1,60	11,30	0,03	5,48	99,97

Soviet policy towards the Jews was ambiguous. The regime strove to co-opt the Jewish population, but at the same time deprived individuals of full civil rights due to their commercial, political, or religious activity. Lacking full citizenship, tens of thousands of Ukrainian Jews lacked access to housing, jobs, and welfare assistance.¹⁰ In the late 1920s, the last vestiges of private enterprise in the Soviet Union were banned, and the anti-religious campaigns intensified. Many Jews, lured by promises of educational opportunities and jobs, moved to the cities. Those who remained in the countryside at the turn of the decade endured forced collectivization and the famine that ensued, alongside their non-Jewish neighbors. The Soviets also began to undo the Yiddish-based cultural life that they had promoted in the 1920s. During the purges in the late 1930s, thousands of Jews throughout the Soviet Union were sent to the Soviet interior after being convicted of actual or fabricated political offenses. The Communist Party also turned on the first generation of Bolsheviks, irrespective of their ethnic origin.

¹⁰ Elise Kimerling, "Civil Rights and Social Policy in Soviet Russia, 1918-1936," *The Russian Review*, vol. 41, no. 1 (January 1982), pp. 24-46. For a more recent study, see Golfo Alexopoulos, *Stalin's Outcasts: Aliens, Citizens, and the Soviet State, 1926-1936* (Ithaca: Cornell University Press, 2003).

За сумнівним радянським переписом населення 1939 р. даних щодо Колодянки немає¹¹. Кількість євреїв у місті Новоград-Волинський збільшилася на 4,3 відсотка, але кількість українців, за офіційними даними, зросла до такого рівня, що євреї становили лише 28 відсотків населення. У сільській місцевості району кількість єврейського населення зменшилася на майже 8,5 відсотка. Щодо Колодянки, то на час німецького вторгнення в червні 1941 р. кількість тамтешніх євреїв сягнула щонайменше 47 осіб¹².

ГОЛОКОСТ

Німці захопили Колодянку, за деякими даними, в перші вихідні липня 1941 р., коли частини 1-ї танкової групи прямували до Житомира¹³. Дехто з євреїв Колодянки намагалися втекти на схід, однак шлях відрізали німці. Повернувшись додому після небезпечної і

¹¹ Результати радянського перепису населення від 1939 р. слід розглядати з великою обережністю. Попередній перепис, проведений у січні 1937 р., мав надати дані, що кількість населення становить 170 мільйонів осіб, однак було виявлено зменшення на 8 мільйонів осіб, що чітко засвідчило наслідки сталінської політики у галузях економіки та безпеки. Матеріали цього перепису знищили, багатьох працівників заарештували та розстріляли. Під час наступного перепису у січні 1939 р. посадовці змогли приховати втрати. Що ж до України, то найбільше сумнівів викликають дані стосовно українців, росіян і категорії «інші». Короткий підсумок цих подій див., наприклад: Applebaum Anne. *Red Famine: Stalin's War on Ukraine*. – London: Allen Lane, 2017. – Р. 305–308. Навіть результати перепису 1939 р. щодо польської та німецької меншин на території Новоград-Волинського району показали такі значні втрати, що, здається, не було докладено жодних зусиль, щоб сховати факт тої величезної біди, яка обрушилася на ці групи.

¹² Враховуючи кількість євреїв із Колодянки та Кожушків, про розстріл яких під час Другої світової війни відомо (43 особи), і євреїв, про яких відомо, що вони вижили (4 особи), див. текст нижче. У 1930-х одна-дві родини могли приїхати або виїхати із села внаслідок колективізації. Невідомо, чи було мобілізовано або евакуювано когось із місцевих євреїв.

¹³ 9 липня зазначено у: Німецько-фашистський окупаційний режим в Україні. – Київ: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1963. – С. 388, однак щодо цього видання є багато критичних зауважень. Ситуаційні карти Вермахту свідчать про те, що 13-та танкова дивізія пройшла на північ від Колодянки і 3–5 липня вже обстрілювала село Смолдирів, розташоване неподалік.

Data for Kolodianka from the problematic 1939 Soviet census remains unavailable.¹¹ The number of Jews in the town of Novohrad-Volynsky had risen by 4.3 percent, but the number of Ukrainians had ostensibly grown to the point that Jews represented only 28 percent of the population. In the rayon countryside, the Jewish population had fallen by about 8.5 percent. As for Kolodianka, the number of Jews there reached at least 47 by the time of the German invasion in June 1941.¹²

HOLOCAUST

The Germans captured Kolodianka on or just after the first weekend of July 1941, as elements of the 1st Armored Group advanced rapidly toward Zhytomyr.¹³ Some Kolodianka Jews attempted to flee east, but were cut off by the Germans and forced to turn back. Return-

¹¹ The results of the 1939 Soviet census must be viewed with great caution. The preliminary data from the January 1937 Soviet census, which was supposed to have included information on a population of 170 million, in fact revealed a shortfall of 8 million persons and laid bare the human consequences of Stalin's economic and security policies. The 1937 census materials were destroyed, and many staff members were arrested and shot. A new census was scheduled for January 1939, during which officials managed to make up for the shortfall. In the case of Ukraine at least, the most unreliable data is likely to fall under the Ukrainians, Russians, and under the category "others". For a recent overview of these events, see for example Anne Applebaum, *Red Famine: Stalin's War on Ukraine* (London: Allen Land, 2017), pp. 305-308. Even in the 1939 census, the results for the Polish and German minorities in the countryside of Novohrad-Volyns'kyi Rayon still reveal such high population losses that it seems that no effort was made to conceal the fact that an enormous calamity had befallen these groups.

¹² This is based on the number of Jews from Kolodianka and Kozhushky known to have been shot during the Second World War (43) plus known local survivors (4), see below. It may that during the 1930s one or two families had relocated or had been assigned to the village in the wake of collectivization. Whether any local Jews were mobilized or evacuated is not yet known.

¹³ 9 July is the date given in *Nimets'ko-fashysts'kyi okupatsiinyi rezhym v Ukraini* (Kyiv: Derzhavne vvdavnytstvo politychnoi literatury URSR, 1963), p. 388, but the dates in this book are problematic. Wehrmacht situation maps show the 13th Armored Division passing just north of Kolodianka and already reaching nearby Smoldyryv on 3-5 July.

складної подорожі, вони виявили, що їхню власність розграбували сусіди¹⁴.

Управлінці Вермахту запровадили перші антиєврейські заходи у Колодянці, зокрема, нарукавні пов'язки для ідентифікації євреїв і примусову працю¹⁵. Через брак персоналу та недостатні знання про щойно окуповані території Вермахт швидко встановив місцеву адміністрацію та органи поліції. В організації роботи поліції німці поклалися на місцевих українців. Євреїв віддали під контроль місцевої поліції. Кирило Макарчук був старостою села, Григорій Данільчук – очільником поліції¹⁶.

Одного сонячного дня, ймовірно ще в липні, за кілька тижнів після того, як німці окупували село, з Новограда-Волинського приїхала у вантажівці група німецьких поліцейських. Вісьмох євреїв і трьох

¹⁴ Мойше Шейнерман, його дружина Ольга і донька Хана втекли з Колодянки в перші дні німецької окупації. Не маючи можливості дістатися безпечного місця, вони повернулися до Колодянки і дізналися, що їхній будинок пограбовано, див. свідчення сестри Мойше Іди Дерлахтер, при нар. Шейнерман, нар. 1910 р., від 24 січня 1961 р.: Yad Vashem Archives (далі – YVA), O.3/2218, арк. 6–7.

¹⁵ Наприклад: Bfh. rückw. H. Geb. Süd, 5. Anweisung zur Durchführung der besonderen Anordnung VII 1/41, 21 липня 1941 р. // Bundesarchiv-Freiburg (далі – BArch-MA), RH 22/5, арк. 124–125, пункти 3 (подробиці щодо роботи) і 5 (маркування євреїв). Дерлахтер розповідала про примусову працю у Колодянці і згадувала про свою нарукавну пов'язку: YVA, O.3/2218, арк. 8 і 10, відповідно. Ці заходи було запроваджено на окупованих територіях, пор.: Feldkommandantur 675 (V), Abt. VII (Mil.-Verw.) an Sicherungs-Division 444, Betr.: Einsetzung von Rayon-Chefs (Landräten), 11 серпня 1941 р. // Российский государственный военный архив (далі – РГВА), Р-1275, оп. 3, д. 662, л. 7; Aus dem Merkblatt der 454. Sicherungsdivision vom 20. August 1941 über Sofortaufgaben der Ortskommandanturen bei der Besetzung sowjetischer Gebiete // Europa unterm Hakenkreuz. – Bd. 4 Sowjetunion. – Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1991. – S. 191–193. Цей бюлетень було видано в той час, коли 454-та дивізія безпеки була направлена до південного сходу Бердичева. 675-та фельдкомендатура базувалася у Вінниці.

¹⁶ Про районну адміністрацію: Feldkommandantur, Abt. VII (Mil.-Verw.), Dienstanweisung an die Rayon-Chefs, 26 липня 1941 р. // РГВА, оп. 3, д. 662, л. 1–1 об. Завдання нагляду за євреями було чітко передано місцевій поліції («Miliz» – під військовою адміністрацією; «Schutzmannschaft» – під цивільною адміністрацією) по всій Україні: Oberfeldkommandantur (sic) an S.D. 444, 1 серпня 1941 р., Betr.: Lagebericht // РГВА, оп. 3, д. 662, л. 4. У цьому звіті йдеться про заходи у районі Вінниці, однак польові коменданти були натреновані однаково і дотримувалися визначених правил – пор. з прим. 8. Після окупації Макарчук і Данільчук були під слідством радянської таємної поліції: Архів управління Служби безпеки України у Житомирській області (далі – АСБУ Жито), № 8412 (Макарчук К. С.) і № 774 (Данільчук Г. Ю.).

ing home after a dangerous, difficult journey, they found that their property had in the meantime been looted by neighbors.¹⁴

Wehrmacht administrators introduced the first anti-Jewish measures in Kolodianka, including armbands to identify Jews, and forced labor.¹⁵ Faced with a shortage of manpower and a lack of knowledge about the newly occupied territories, the Wehrmacht swiftly established a local administration and police force. For the latter, the Germans drew on local Ukrainians. The Jews were placed under the control of the local police. Kyrylo Makarchuk was the village elder. Hryhory Danilchuk was the police chief.¹⁶

One sunny day, probably still in July, some weeks after the Germans had occupied the village, a group of German policemen arrived in a truck coming from Novohrad-Volynsky. Eight Jewish men and three Ukrainians were gathered in the yard of a local peasant. With them

¹⁴ As one example, Moyshe Sheinerman, his wife Ol'ga, and daughter Khana fled Kolodianka during the first few days of the German invasion. Unable to reach safety, they returned to Kolodianka to find their home pillaged. See the testimony of Moyshe's sister Ida Derlachter, née Sheinerman, b. 1910, 24 Jan. 1961, Yad Vashem Archive, O.3/2218, fol. 6-7.

¹⁵ For example, Bfh. rückw. H. Geb. Süd, 5. Anweisung zur Durchführung der besonderen Anordnung VII 1/41, 21 July 1941, BArch (Freiburg), RH 22/5, fol. 124-125, items 3 (work details) and 5 (marking of Jews). With regard to Kolodianka, Ida Derlachter discusses forced labor and makes a passing reference to her armband: YVA, O.3/2218, fol. 8 and 10, respectively. These measures were introduced across the occupied territories, cf. Feldkommandantur 675 (V), Abt. VII (Mil.-Verw.) an Sicherungs-Division 444, Betr.: Einsetzung von Rayon-Chefs (Landräten), 11 Aug. 1941, Russian State Military Archive (Rossiiskii Gosudarstvenni Voennyi Arkhiv, RGVA) R-1275, o. 3, d. 662, l. 7, and "Aus dem Merkblatt der 454. Sicherungsdivision vom 20. August 1941 über Sofortaufgaben der Ortskommandanturen bei der Besetzung sowjetischer Gebiete", *Europa unterm Hakenkreuz*, vol. 4 Sowjetunion (Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1991), pp. 191-193. This bulletin was issued while the 454th Security Division was deployed southeast of Berdychiv. FK 675 was based in Vinnytsia.

¹⁶ On the rayon administration: Feldkommandantur, Abt. VII (Mil.-Verw.), Dienstweisung an die Rayon-Chefs, 26 July 1941, RGVA, o. 3, d. 662, l. 1-1r. The task of supervising the Jews was expressly delegated to local police (*militzia* under military rule, *Schutzmannschaft* under civil rule) throughout Ukraine: Oberfeldkommandantur (sic) an S.D. 444, 1 Aug. 1941, Betr.: Lagebericht, RGVA, o. 3, d. 662, l. 4. This report cites measures in the Vinnytsia area, but the field commandants were uniformly trained and followed an established set of guidelines, cf. fn. 8. After the occupation, Makarchuk and Danil'chuk were the subject of Soviet secret police investigations: Sluzhba Bezpeky Ukrainy, Zhytomyr Oblast (ASBU Zhyto), no. 8412 (Makarchuk, K.S.) and no. 774 (Danil'chuk, G.lu.).

українців зібрали у дворі місцевого селянина. Разом з ними була дружина одного з євреїв, яка попри благання дітей і попередження з боку німців відмовилася залишити свого чоловіка. Після допиту німці відпустили одного українця, а решті затриманих наказали йти пішки у напрямку села Радулин, розташованого за 2 км на південь. Коли група дійшла до Радулина, їх посадили до вантажівки і повезли до лісу біля містечка Дубрівка. Євреїв допитували і сильно знущалися над ними до самого вечора. Наступного ранку німці розстріляли євреїв і одного українця, залишивши тіла там на місці вбивства. За повідомленнями, жертв поховали євреї з сусіднього села. Іншого українця забрали до Новограда-Волинського для допиту¹⁷.

¹⁷ Ця інтерпретація здебільшого базується на свідченнях Іди Дерлахтер: УВА, О.3/2218, fol. 7–8, і свідченнях Спиридона Гордейчука, нар. 1900 р., під час допиту 26 грудня 1944 р. і в суді 19 березня 1945 р.: АСБУ ЖитО, № 8412 (Макарчук К. С.), арк. 38–38 зв. і 59 зв. відповідно. Гордейчук був серед згаданих трьох затриманих українців. Також розглядалися свідчення Івана Домічковського, нар. 1905 р., надані слідчим КДБ 31 серпня 1944 р.: АСБУ ЖитО, № 8412 (Макарчук К. С.), арк. 23, і для комісії з військових злочинів 25 травня 1945 р.: Государственный архив Российской Федерации (далі – ГА РФ), ф. Р-7021, оп. 60, д. 305, л. 42. Щодо дат: Дерлахтер (арк. 7) розповідала, що ця подія сталася «на початку липня», через день після того, як родина її брата повернулася після спроби втечі на схід. У серпні 1944 р. і в березні 1945 р. Домічковський казав, що цей інцидент стався в серпні 1941 р., але у травні 1945 р. він розповів радянській комісії зі встановлення німецьких злочинів, що це сталося «в перший місяць окупації», що могло означати тиждень серпня. У грудні 1944 р. Гордейчук говорив про «кілька місяців» після початку війни, що має означати тижнів. Пізніше в березні 1945 р. він називав серпень. Мокрина Гарбузюк (нар. 1883 р.) розповідала, що німці з'явилися в липні і «майже одразу» затримали її чоловіка Дмитра, див.: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 60, д. 305, л. 41–41 об. Дмитра розстріляли разом із дев'ятьма євреями, Мокрина про це у своєму свідченні не згадувала. Про долю Дмитра Гарбузюка див свідчення Гордейчука від грудня 1944 р. і березня 1945 р. Якогось М. Гарбузюка у цей час затримали і звільнили, однак у тексті йдеться, що цей М. Гарбузюк був чоловіком. Син Дмитра і Мокрини Гарбузюків Улян був колишнім головою сільської ради, див. свідчення Гарбузюка і Гордейчука. Дерлахтер, яка була не з цього села, згадувала про розстріл «Димитрія», однак помилково зазначила, що він був колишнім головою села (арк. 8). Колишній очільник місцевої поліції Данільчук (нар. 1912 р.) розповідав, що його завербували на службу в середині липня, свідчення від 21 січня 1948 р.: АСБУ ЖитО, № 774 (Данільчук), арк. 24–24 зв. Данільчук був присутній під час облави на євреїв-чоловіків, див., наприклад, свідчення Івана Домічковського: АСБУ ЖитО, № 8412 (Макарчук К. С.), арк. 23 зв. Тобто ці події, ймовірно, відбулися після 20 липня. Щодо кількості жертв були такі дані: дев'ять євреїв (зокрема, одна жінка) і один українець (Гордейчук, грудень 1944 р. і березень 1945 р.); понад десять євреїв-чоловіків (Домічковський, травень 1945 р.); 12 євреїв-чоловіків

was the wife of one of the Jewish men who, despite the pleas of her children and warnings from the Germans, refused to abandon her husband. After interrogation, the Germans released one Ukrainian and ordered the remaining detainees to set off on foot in the direction of Radulyn, a village 2 km to the south. Upon reaching Radulyn, the group was met by another truck and forced to board it. From there, the Germans drove the Jews to a forest near the town of Dubrivka. The Jews were again subjected to interrogation and savagely mistreated into the evening. The next morning, the Germans shot the Jews and one of the Ukrainians, leaving the corpses where they fell. Jews from a nearby village reportedly buried the victims. The other Ukrainian was taken to Novohrad-Volynsky for questioning.¹⁷

¹⁷ This account draws mainly on Derlachter, YVA, O.3/2218, fol. 7-8, and testimony by Spiridon T. Hordeichuk, b. 1900, during questioning on 26 Dec. 1944, and in court on 19 March 1945: ASBU ZhytO, no. 8412 (Makarchuk, K.S.), ark. 38-38r, and 59r, respectively. Hordeichuk was among three Ukrainians detained and one of two taken to the woods near Dubrivka with the Jews. Also consulted were statements by Ivan Domichkovskii, b. 1905, to KGB investigators on 31 Aug. 1944: ASBU ZhytO, no. 8412 (Makarchuk, K.S.), ark. 23, and for a war crimes commission on 25 May 1945: Gosudarstvennyi Arkhiv Rossiiskoi Federatsii (GA RF), f. R-7021, o. 60, d. 305, l. 42. With regard to the dates, Derlachter (fol. 7) said this event occurred at the “beginning of July”, the day after her brother’s family returned after attempting to flee east. In Aug. 1944 and in March 1945, Domichkovskii said the incident took place in Aug. 1941, but in May 1945, he told a Soviet commission on German crimes that it was in “the very first month of the occupation”, which could include the first week of August. In Dec. 1944, Hordeichuk said “several months” after the war began, which must mean weeks. Later, in March 1945, he gave August as the date. Mokryna Harbuziuk said the Germans arrived in July and “almost immediately” arrested her husband Dmytro: see M. Harbuziuk, b. 1883, GA RF, f. R-7021, o. 60, d. 305, l. 41-41r. Dmytro was then shot with the nine Jews, something Mokryna omitted in her statement. On Dmytro Harbuziuk’s fate: Hordeichuk, Dec. 1944 and March 1945. A certain M. Harbuziuk was also detained at this time and released, but the text indicates that M. Harbuziuk was a man, not Mokryna. Dmytro and Mokryna Harbuziuk’s son Ul’ian was a former chairman of the village council: statements by Harbuziak and Hordeichuk. Derlachter, a stranger to the village, mentioned the shooting of “Dymitry”, but mistakenly said he was the former village mayor (fol. 8). The former police chief, Danil’chuk, b. 1912, dated his recruitment to mid-July: statement of 1946, 21 Jan. 1948, ASBU 774 (Danil’chuk), ark. 24-24r. Danil’chuk was present for the roundup of Jewish men: see for example, statement by Ivan Domichkovskii, ASBU ZhytO, no. 8412 (Makarchuk, K.S.), fol. 23r. From the evidence above it seems likely that these events occurred after 20 July. Contemporary sources give differing numbers of victims: 9 Jews (incl. one woman) and one Ukrainian (Hordeichuk, Dec. 1944 and March 1945); more than 10 male Jews (Domichkovskii, May 1945); 12 male Jews (Domichkovskii, Aug. 1944). Derlachter (fol. 7) wrote “all of the Jewish men”, adding later that the Ger-

У цьому випадку вбивці напевно належали до айнзацгрупи Ц, спецпідрозділу поліції безпеки (до якої входило гестапо) та Служби безпеки (СД, служба розвідки нацистської партії). Принаймні дві команди цього формування – зондеркоманда 4а і айнзацкоманда 5 – діяли в районі Колодянки в липні та на початку серпня, і обидві отримали накази здійснювати масові розстріли євреїв. На час написання цього тексту можна знайти докази щодо залучення кожної з вищезгаданих команд¹⁸.

(Домічковський, серпень 1944 р.). Дерлахтер (арк. 7) писала «всі євреї-чоловіки», згодом додаючи, що німці забрали десять чоловіків і жінок, а також розстріляли чоловіка на ім'я Дмитро. Нині дослідники схиляються до свідчень Гордейчука, оскільки він був із євреями під час цього випадку. Щодо вантажівок: Гордейчук (арк. 38) згадував лише про одну машину, яка приїхала з Новограда-Волинського і поверталася туди само. У серпні 1944 р. Домічковський також згадував лише про одну вантажівку. У травні 1945 р. він говорив про вантажівки. Щодо другої вантажівки у Радуліні, допиту групи поблизу Дубрівки і часу розстрілу свідчив Гордейчук у грудні 1944 р. Про жінку, яка не захотіла залишити свого чоловіка, знущання над євреями в Дубрівці і поховання після розстрілу розповідала Дерлахтер (арк. 8). У свідченні від 26 грудня 1944 р. Домічковський говорив, що на німцях були маски, згадував про одну вантажівку і 12 євреїв: АСБУ Жито, № 8412 (Макарчук К. С.), арк. 36.

¹⁸ Зондеркоманда 4а здійснила принаймні два розстріли в невизначених місцях за 20–30 км від Новограда-Волинського влітку 1941 р. У джерелах згадано про близько 50 жертв: “Das Sonderkommando 4a der Einsatzgruppe C und die mit diesem Kommando eingesetzten Einheiten”, 30 грудня 1964 р. // ВArch-Ludwigsburg, В 162/195, арк. 167–170. Вбивство дев'ятох євреїв із Колодянки могло бути частиною більшої операції, що передбачала зачистки кількох сіл, або ж про нього не зазначили у тих звітах айнзацгрупи, що залишилися після завершення війни або були знайдені слідчими Західної Німеччини у 1960-х рр. Невідомо, коли саме останній відділ зондеркоманди 4а залишив Новоград-Волинський. Айнзацкоманда 5 проходила через Колодянку двічі, прямуючи з Новограда-Волинського до Шепетівки, а потім із Шепетівки на північ у напрямку Новограда-Волинського, на схід до Житомира і на південь до Бердичева, див., наприклад, свідчення Ервіна Шульца, нар. 1900 р., від 3 травня 1960 р.: Landesarchiv Nordrhein-Westfalen, Ger. Rep. 388, № 71, s. 34, і свідчення д-ра Гвідо Гуна, нар. 1910 р., від 27 квітня 1960 р.: Ibid., Ger. Rep. 388, № 71, s. 22. Втім, відділення айнзацкоманди 5 повернулося до Новограда-Волинського в певний момент у перші 12 днів серпня 1941 р., див.: Ereignismeldung (EM) 60, 20 серпня 1941 р. // Die “Ereignismeldungen UdSSR” 1941. Dokumente der Einsatzgruppen in der Sowjetunion I / Eds. Klaus-Michael Mallmann, Andrej Angrick, Jürgen Matthäus, Martin Cüppers. – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2011. – S. 336, 342. Полк 1-ї піхотної бригади СС пройшов територією на південний захід від Новограда-Волинського, починаючи з 27 липня, і ненадовго встановив штаб у Радуліні перед відправкою до Дубрівки того ж вечора. Про дії 1-ї піхотної бригади СС між Гощею і Новоградом-Волинським на півночі, в Ізяславі та Полонному на півдні див.: Unsere Ehre heisst Treue. – Vienna, et al.: Europa Ver-

The perpetrators in this instance may have been from Einsatzgruppe C, a task force led by the Security Police (which included the Gestapo) and Security Service (SD, the Nazi party's intelligence service). At least two units from this formation – Sonderkommando 4a and Einsatzkommando 5 - operated in the Kolodianka area in July and early August, and both had orders to carry out mass shootings of Jews. At the time of writing, it is possible to argue that either of the two aforementioned units were responsible.¹⁸

mans took away 10 men and a woman and that a man named Dmytro was also shot. To date, preference is given to the figures from Hordeichuk, because he was with the Jews for the duration of this incident. With regard to the trucks, Hordeichuk (ark. 38) mentioned only one vehicle, coming from and returning to Novohrad-Volyns'kyi. In Aug. 1944, Domichkovskii also referred to only one truck. In May 1945, he spoke of trucks. On the second truck in Radulyn, the interrogation of the group outside Dubrivka, and the timing of the shooting: Hordeichuk, Dec. 1944. On the woman who would not leave her husband, the mistreatment of Jews in Dubrivka, and the burial after the shooting: Derlachter, fol. 8. In another statement, Domichkovskii said the Germans were masked: Domichkovskii, 26 Dec. 1944, ASBU ZhytO, no. 8412 (Makarchuk, K.S.), ark. 36. This was the only time he made such a claim. In this statement, he also gave the August date, mentioned one truck, and spoke of 12 Jews.

¹⁸ Sonderkommando 4a carried out at least two shootings at undetermined locations 20-30 km from Novohrad-Volyns'kyi on unspecified days, either in July 1941 or another month that summer. The number of victims was given as around 50: "Das Sonderkommando 4a der Einsatzgruppe C und die mit diesem Kommando eingesetzten Einheiten", 30 Dec. 1964, BArch (Ludwigsburg), B 162/195, fol. 167-170. It may well have been the case that the murder of these 9 Jews from Kolodianka was part of a larger operation involving sweeps through several villages or constituted another incident that was not recorded in the Einsatzgruppen reports that survived the war or were uncovered by West German investigators in the 1960s. It is not clear when the last detachment of Sonderkommando 4a left Novohrad-Volyns'kyi. Einsatzkommando 5 seems to have passed through Kolodianka twice, travelling from Novohrad-Volyns'kyi to Shepetivka and then from Shepetivka north to Novohrad-Volyns'kyi, east to Zhytomyr, and south to Berdychiv: see, for example, statement by Erwin Schulz, b. 1900, on 3 May 1960, Landesarchiv Nordrhein-Westfalen, Ger. Rep. 388, no. 71, p. 34, and statement by Dr. Guido Huhn, b. 1910, 27 April 1960, Landesarchiv Nordrhein-Westfalen, Ger. Rep. 388, no. 71, p. 22. However, a platoon from Einsatzkommando 5 did return to Novohrad-Volyns'kyi at some point in the first 12 days of August 1941: see Ereignismeldung (EM) 60, 20 Aug. 1941, in Klaus-Michael Mallmann, Andrej Angrick, Jürgen Matthäus, and Martin Cüppers, eds., *Die "Ereignismeldungen UdSSR" 1941*, Dokumente der Einsatzgruppen in der Sowjetunion I (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2011), pp. 336 (for the reference to the date) and 342 (on Einsatzkommando 5's presence in the town in early August). Starting on 27 July, a regiment of the 1st SS-Inf. Brigade swept the area southwest of Novohrad-Volynsky and briefly set up headquarters in Radulyn before redeploying that same evening to Dubrivka. On the

Незабаром після цього, на початку серпня, 3-тю роту 45-го поліцейського резервного батальйону було дислоковано уздовж залізниці на ділянці між Новоградом-Волинським і Шепетівкою. Один взвод було приписано до Колодянки¹⁹. У цей час у селі перебували близько 35 колодянських євреїв (один чоловік, близько 10 жінок і трохи менше ніж 25 дітей) і єврейська родина із Новограда-Волинського (Іда Шейнерман-Шмурак (після війни Дерлахтер) і її троє маленьких дітей). Проживання євреїв обмежили двома місцями: три родини в будинку єврейської жінки на ім'я Марія Киянська і щонайменше п'ять родин (серед них сім'я Шмураків) разом із кількома сиротами в будівлі, розташованій біля млина на краю кукурудзяного поля. Жінки і, ймовірно, декілька старших дітей були примусовими робітниками, зокрема, вичищали сінник і туалети. Кілька євреїв працювали на німецьку поліцію на залізничній станції – рубали дрова, прибирали і робили «що ще назбирається». Німецькі та українські поліцейські час від часу насміхалися над жінками і принижували, наприклад, змушували їх танцювати під час роботи²⁰.

lag, 1965. – P. 95–97. Частина цього формування навряд чи займалася пошуками комуністичних функціонерів і транспортуванням підозрюваних до Новограда-Волинського. Війська цього командного підрозділу до 4 серпня зайняли позиції на північний схід від Новограда-Волинського. Водночас командний склад і кадрові стройові частини полку поліції «Південь» базувалися уздовж дороги між Новоградом-Волинським і Мирополем та річкою Случ, щоб завадити військовим, які відстали від Червоної армії, втекти на схід. Цим порівняно нечисленним силам могло бракувати людей, щоб здійснити 18-кілометровий крок до Колодянки від дороги, яку вони охороняли. Щодо наказів, виданих полку: Höherer SS u. Pol. Führer b. Bfh. rückw. H. Geb. Süd, Abschrift, Einsatzbefehl für Säuberungsaktion in Wäldern südlich der Strasse Rowne-Zwiahel, 25 липня 1941 р., BArch-MA, RH 22/5, s. 150. Командний склад айнзацгрупи Ц також перебував у Новограді-Волинському з 13 по 17 липня, про що свідчив колишній член командного штабу Йозефа Брандля 23 вересня 1969 р., див. його щоденник: Landesarchiv Schleswig-Holstein, Abt. 352.2, Bd. 1205, s. 2511 і 2516. Вказано набагато раніші дати, до того ж ця частина, ймовірно, мала за багато інших завдань для такого короткого перебування в Новограді-Волинському.

¹⁹ Landesarchiv Bayern, Staatsarchiv Amberg, 9294, Bd. 10, Staatsanwaltschaft bei dem Landgericht Regensburg, Vermerk, 6 листопада 1969 р., s. 1864–1867. У тексті документа переплутано 1-шу і 3-тю роти, як зазначено в заголовку на арк. 1863.

²⁰ Дерлахтер (YVA, O.3/2218, арк. 8) стверджує, що після інциденту в Дубрівці в Колодянці не лишилося чоловіків. Однак Марія Киянська (нар. 1910 р.), яка вижила, у свідченні від 17 квітня 1948 р. зазначає, що її старий батько Вольф залишався в живих до березня 1942 р., коли його відправили в Ярунь: АСБУ Жито, № 774 (Данільчук), арк. 70. Дерлахтер (арк. 8) стверджує, що єврейських жінок і

Not long thereafter, in early August, the 3rd company of Police Reserve Battalion 45 deployed along the railroad between Novohrad-Volynsky and Shepetivka. One platoon was assigned to Kolodianka.¹⁹ By this time, there were about 35 Jews native to Kolodianka in the village: one man, about 10 women, and just under 25 children. In addition, a Jewish family of four from Novohrad-Volynsky - Ida Sheinerman-Shmurak and her three small children - was also present. The Jews were confined to two buildings: three families in one (the home of a Jewish woman named Maria Kiianskaia) and at least five families (including the Shmuraks) as well as several already orphaned children in a building close to the mill on the edge of a corn field. The women and presumably some of the older children worked as forced laborers maintaining a hay barn and cleaning toilets. A few Jews worked for the German police in the train station chopping wood, cleaning, and doing “whatever else accrued”. The German and Ukrainian police sometimes taunted and humiliated the women while they worked, for example, forcing them to dance.²⁰

1st SS-Infantry Brigade between Hoshcha and Novohrad-Volyns'kyi in the north and Iziaslav and Polonne in the south, see *Unsere Ehre heisst Treue* (Vienna, et al.: Europa Verlag, 1965), pp. 95-97. A detachment from this unit would be an unlikely candidate for seeking out communist functionaries and delivering suspects to Novohrad-Volyns'kyi. This command unit and its troops had taken up position north-east of Novohrad-Volyns'kyi by 4 Aug. At the same time, the command staff and the regimental troops of Police Regiment South were stationed along the road between Novohrad-Volyns'kyi and Myropil' and the Sluch River in order to stop Red Army stragglers from fleeing east. This comparatively small force probably lacked the manpower for an 18 km detour to Kolodianka from the road it was guarding. On orders issued to the regiment: Höherer SS u. Pol. Führer b. Bfh. rückw. H. Geb. Süd, Abschrift, Einsatzbefehl für Säuberungsaktion in Wäldern südlich der Strasse Rowne-Zwihel, 25 July 1941, BArch (Freiburg), RH 22/5, p. 150. The command staff of Einsatzgruppe C was also said to have been in Novohrad-Volyns'kyi from 13 to 17 July: statement by former command staff member Josef Brandl, 23 Sept. 1969, and his catchword diary, Landesarchiv Schleswig-Holstein, Abt. 352.2, Bd. 1205, pp. 2,511, and 2,516. However, only are the dates too early, but this unit likely had too many other duties to carry out such a short stint in Novohrad-Volyns'kyi.

¹⁹ Landesarchiv Bayern, Staatsarchiv Amberg (LArch Bayer, StArch Amberg), 9294, vol. 10, Staatsanwaltschaft bei dem Landgericht Regensburg, Vermerk, 6 Nov. 1969, fol. 1,864-1,867. Within the text, the document mixes up the 1st and 3rd company, as indicated by the heading on fol. 1,863.

²⁰ Derlachter, YVA, O.3/2218, fol. 8, claimed that there were no more men in Kolodianka after the Dubrivka incident: Derlachter, YVA, O.3/2218, fol. 8. However, the survivor Maria Kiianskaia stated that her father Vol'f survived until March 1942, when he was sent to Yarun see, for example, M. Kiianskaia, b. 1910, 17 Apr. 1948, Sluzhba Bezpeky

Перший розстріл жінок і дітей стався 19 серпня, на Яблучний Спас, або незабаром після нього²¹. До села на вантажівках прибули нові озброєні німецькі поліцейські. Як розповідають, німці були повсюди. Ближче до вечора українські поліцейські разом із принаймні двома німцями підійшли до будівель, в яких утримували євреїв, і наказали жінкам та дітям вийти на вулицю. Вже ширилися чутки про свіжовикопані ями і здогадки щодо їхнього призначення. Деякі люди казали, що це для розстрілів, інші – що для вбиралень. Атмосфера була напруженою.

Німці відібрали шістьох осіб із двох родин у будинку Киянської (дві матері і по двоє старших дітей) і ще принаймні вісьмох осіб із трьох родин у будинку біля млина (це знову були матері – одна вагітна – і старші діти). Їх відвезли на возі в поле за залізничною станцією. Жінок із маленькими дітьми тоді пощадили. Приблизно за 30–40 хвилин німці розстріляли жінок і старших дітей²².

дітей зібрали в одній будівлі – «щось на кшталт гетто», однак радянські розслідування, проведені після окупації, чітко встановили, що євреїв тримали у двох будівлях, див., наприклад, свідчення Киянської від 17 квітня 1948 р.: АСБУ Жито, № 774 (Данільчук), арк. 69–69 зв. Про примусову працю на сіннику і танці – свідчення Дерлахтер: YVA, O.3/2218, арк. 8. Про прибирання туалетів і насмішки – свідчення М. Киянської від 27 грудня 1944 р.: АСБУ Жито, № 8412 (Макарчук К. С.), арк. 40–40 зв. Щодо прибирання і процитовану фразу див. свідчення Еміля Носсвіца, нар. 1905 р., від 15 лютого 1967 р.: Landesarchiv Bayern, Staatsarchiv Amberg, 9294, Bd. 4, s. 192–192 зв. Про рубання дров див. свідчення Ернста Штейнке, нар. 1913 р., від 4 липня 1969 р.: Zentralstelle Ludwigsbuurg, Rosenbauer Verfahren, Bd. BIV, s. 1713–1714. Автор вдячний Андрею Ангіріку за копію цього свідчення.

²¹ Свідки також наводять різні часові проміжки між розстрілом чоловіків і першим розстрілом жінок: 5–6 днів (М. Киянська від 27 грудня 1944 р.: АСБУ Жито, № 8412 (Макарчук К. С.), арк. 40 зв.), приблизно два тижні (Домічковський від 31 серпня 1944 р.: Там само, № 8412 (Макарчук К. С.), арк. 23 зв.), «близько місяця-півтора» (Домічковський від 25 травня 1945 р.: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 60, д. 305, д. 42). Дерлахтер відносила дату цього розстрілу до українського релігійного свята, «коли українці ідуть до церкви з фруктами»: YVA, O.3/2218, арк. 8. Вона ймовірно має на увазі Яблучний Спас. Святують три Спаси: Медовий (14 серпня – четвер у 1941 р.), Яблучний (19 серпня – вівторок у 1941 р.) і Горіховий (29 серпня – п'ятниця у 1941 р.). Жоден з українських свідків не наводить подібної асоціації у післявоєнних свідченнях. Дерлахтер також описувала візит до колишньої хати своєї братової на свято і повернення до настання вечора. Текст Дерлахтер також нібито свідчить про те, що цього дня викопали ями.

²² YVA, O.3/2218, арк. 8–9. Дерлахтер тричі згадувала про ями у множині. В акті № 8 Надзвичайної державної комісії зі встановлення і розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників (НДК) у Новоград-Волинському районі від

The first shooting of women and children came on or shortly after 19 August, Savior of the Apple Feast Day.²¹ An additional truckload of armed German policemen had arrived in the village, and Germans were said to be everywhere. Towards evening, Ukrainian police along with at least two Germans came around to the buildings where the Jews were held and ordered the women and children to present themselves. Rumors of freshly dug pits were already circulating, and speculation was running rife as to their purpose. Some people thought they were mass graves. Others believed they were for outdoor toilets. The atmosphere was tense.

At Maria Kiianskaia's home, the Germans selected a total of six persons from two families (in each case, a mother and two older children) and at the house near the mill another at least eight persons from three families (again, mothers – one pregnant – and older children). These were led away on a cart to the field behind the train station. The women with little children were spared for the time being. About 30-40 minutes later, the Germans shot the women and older children.²²

Ukrainy, Zhytomyr Oblast (ASBU ZhytO), no. 774 (Danil'chuk), ark. 70. Derlachter (fol. 8) claims that the Jewish women and children were concentrated in one building, which she called "a kind of ghetto", but post-occupation Soviet investigations make clear there were two buildings in which the Jews were confined: see, for example, M. Kiianskaia, 17 Apr. 1948, ASBU ZhytO, no. 774 (Danil'chuk), ark. 69-69r. On forced labor in the hay barn and the dancing, see Derlachter, YVA, O.3/2218, fol. 8. On the cleaning of toilets and taunts, see the statement by M. Kiianskaia, 27 Dec. 1944, ASBU ZhytO, no. 8412 (Makarchuk, K.S.), ark. 40-40r. On cleaning and for the quotation: LArch Bayern, StArch Amberg, 9294, vol. 4, statement by Emil Nosswitz, b. 1905, 15 Feb. 1967, fol. 192-192r. On wood chopping: Zentralstelle Ludwigsburg (now BArch), Rosenbauer Verfahren, Bd. BIV, statement by Ernst Steinke, b. 1913, 4 July 1969, fol. 1,713-1,714. The author would like to thank Andrej Angrick for the copy of this statement.

²¹ Here, too, witnesses gave varying timespans between the shooting of the men and the first shooting of women: 5-6 days (for example, M. Kiianskaia, 27 Dec. 1944, ASBU ZhytO, no. 8412 (Makarchuk, K.S.), ark. 40r), approximately two weeks (Domichkovskii, 31 Aug. 1944, ASBU ZhytO, no. 8412 (Makarchuk, K.S.), fol. 23r), or "about a month, month and a half" (Domichkovskii, 25 May 1945, GA RF, f. R-7021, o. 60, d. 305, l. 42). Derlachter dated this shooting to the Ukrainian religious holiday, "when the Ukrainians go to church with fruit", Derlachter, YVA, O.3/2218, fol. 8. She appears to mean Savior of the Apple. There are three Savior holidays: honey (Aug. 14 – a Thurs. in 1941), apple (Aug. 19 – Tuesday in 1941), and nut (Aug. 29 – a Friday in 1941). No Ukrainian witness made this association in postwar statements. Derlachter also described going to her sister-in-law's former cottage on the holiday and returning before evening. Her account also seems to suggest the pits were dug on this day.

²² Derlachter, YVA, O.3/2218, f. 8-9. Derlachter mentioned pits in the plural three times. Akt No. 8 of the Novohrad-Volyn'skyi Rayon ChGK, 24 May 1945, mentions

Після цього розстрілу відбувся інцидент, який проливає трохи світла на взаємовідносини німецької поліції, місцевого християнського населення та євреїв. За деякий час український поліцейський зібрав усіх жінок і маленьких дітей із будівлі біля млина й відвів на залізничну станцію. Повз них ішов німець із пляшкою горілки в руках і, побачивши євреїв, спитав українця, що відбувається. Місцевий поліцейський щось тихо відповів, на що німець вигукнув: «Таких маленьких дітей!». Обурившись діями місцевого поліцейського, німець підійшов до Іди Шмурак і натягнув її нарукавну пов'язку вище на рукав. Після цього він повідомив євреям, що зараз вони можуть іти, однак мають з'явитися на роботу наступного дня.

За цією ситуацією спостерігала група українських жінок, які зібралися неподалік. Серед них була власниця будинку біля млина, де перебувала частина євреїв, – вона тримала на руках немовля. Німець підійшов до жінки, забрав дитину і віддав її Шмурак. Він сказав, що відтепер українка працюватиме за неї. Коли українка за протестувала, німець дав їй ляпаса²³. У джерелі немає інформації про подальший розвиток цього інциденту, однак здається, що німець хотів покарати українку, яка, можливо, мала користь від убивства євреїв, яких утримували в її будинку, – за її цікавість.

Наступний день минув без інцидентів. Іда Шмурак розуміла, що просто чекає на розстріл, тож, набравшись хоробрості, ввечері вирішила втекти зі своїми дітьми. Інших вона також заохочувала наслідувати її приклад. Євреї втекли з будівлі й розбіглися по селу. Німецькі та українські поліцейські спіймали всіх, окрім Шмурак та її родини²⁴.

24 травня 1945 р. згадано про чотири ями, про те саме свідчила Лідія Андрощук, нар. 1905 р., 25 травня 1945 р.: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 60, д. 305, л. 11 і 32. Про те, як збирали жінок, і час розстрілу – Киянська від 17 квітня 1948 р.: АСБУ Жито, № 774 (Данільчук), арк. 70.

²³ Дерлахтер: YVA, O.3/2218, арк. 10. Носсвіц 15 лютого 1967 р. згадував про стриману реакцію очільника взводу Ернста Штейнке, коли йому наказали розстріляти євреїв, які працювали на взвод: Landesarchiv Bayern, Staatsarchiv Amberg, 9294, Bd. 4, s. 192–192r.

²⁴ Дерлахтер: YVA, O.3/2218, арк. 10. Домічковський (ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 60, д. 305, л. 42) також згадує епізод, коли євреї тікали в різні сторони, однак втекла лише одна жінка. Можемо припустити, що Домічковський говорить про Шмурак, яка в цей час втекла до Хижівки. Втечу Киянської до Радулина, що за повідомленнями сталася у вересні, задокументовано краще.

There followed an incident that provides a glimpse into the interaction between the German police, the local Christian population, and the Jews in the tense period shortly after this shooting. After an unspecified, but brief interval, a Ukrainian policeman collected all of the women and small children from the building near the mill, led them to the train station, and lined them up. A German appeared carrying a bottle of vodka, took note of the Jews, and inquired as to what was going on. The local policeman gave a hushed reply, to which the German was heard to exclaim: "Such little children!" The German walked over to Ida Shmurak and pulled her armband up her sleeve. He then informed the Jews that they could leave and should report for work the next day.

Before they could leave, the German then turned to a group of Ukrainian women who had gathered to see what happened next. The German approached one with an infant – it happened to be the landlady of the house near the mill where some of the Jews were being held – took away her child, and gave it to Shmurak. In doing so, he told Shmurak that the Ukrainian would work in her place. When the Ukrainian mother protested, the German slapped her.²³ The source of this story provides no further details about this incident, but it appears that the German wished to chastise this woman – who likely stood to benefit from the killing of the Jews held on her property – for her curiosity.

The next day passed without incident. When evening fell, Ida Shmurak, emboldened by the clear understanding that she was merely awaiting her own shooting, decided to flee with her children. At the same time, she encouraged the others to follow suit. The Jews fled the building and scattered throughout the village. The German and Ukrainian police re-captured everybody except for Shmurak and her family.²⁴

four pits as do statements by Lidiia I. Androshchuk, b. 1905, 25 May 1945, GA RF, f. R-7021, o. 60, d. 305, l. 11 and 32 respectively. On the roundup of the women and the timing of the shooting, see Kiianskaia, 17 Apr. 1948, ASBU ZhytO, no. 774 (Danil'chuk), ark. 70.

²³ Derlachter, YVA, O.3/2218, f. 10. Nosswitz mentions the reticence of platoon leader Ernst Steinke when confronted by superior orders to shoot the Jews working for the platoon: LArch Bayern, StArch Amberg, 9294, Bd. 4, statement by Nosswitz, 15 Feb. 1967, fol. 192-192r.

²⁴ Derlachter, YVA, O.3/2218, f. 10. Domichkovskii, GA RF, f. R-7021, o. 60, d. 305, l. 42, also mentions a scene of Jews fleeing in all directions, but says that only one woman escaped. In this context, it seems that Domichkovskii is referring to Shmurak, who fled to Khizhivka at this time. Kiianskaia's flight to Radulyh, reportedly in September, is better documented.

На цьому етапі складно встановити чітку послідовність подій²⁵. Один очевидець стверджує, що поблизу залізничної станції було організовано імпровізований табір, огорожений колючим дротом. Там євреїв тримали без їжі та води, знущалися над ними і принижували їх перед тим, як розстріляти²⁶. Майже всіх євреїв Колодянки, включаючи 11 дітей-сиріт і жінку, яка ними опікувалась, зрештою розстріляли – скоріш за все на початку вересня²⁷.

Місцеві поліцейські старанно виконували свої обов'язки. Одного разу вони знайшли двох хлопчиків-євреїв віком 7 і 10 років, які ховалися в копиці сіна на полі, й відвели їх до залізничної станції на розстріл. Трьох 14–15-річних хлопчиків-євреїв знайшли під соломою у свинарнику. Їх розстріляли разом із літньою жінкою та матір'ю з двома дітьми. Точно не відомо, чи ці події пов'язані зі втечею Шмурак, чи відбулись пізніше²⁸. Розповідали також про єврейку, яка збожеволіла – вона прийшла до села якось восени 1941 р. Її також затримала місцева поліція і передала німцям²⁹.

Також відомо про те, що на станцію Колодянка на підводі та вантажівкою привезли євреїв з інших сіл і розстріляли їх на полі. Серед жертв були євреї з Новограда-Волинського, Ярунського та Баранівського районів³⁰. Було знайдено докази, що деякі з них були із сіл

²⁵ Свідчення Шмурак у 1961 р. для «Яд Вашем», ізраїльського національного меморіалу Голокосту, було використано як основне для порівняння радянських і західнонімецьких свідчень.

²⁶ Заява І. Домічковського від 25 травня 1945 р.: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 60, д. 305, л. 42 об. Заснування такого табору після втечі євреїв цілком можна було очікувати в той час від німецької поліції.

²⁷ Див., наприклад, свідчення Киянської від 17 квітня 1948 р. і С. Домічковської від 18 квітня 1948 р.: АСБУ ЖитО, № 774, арк. 70 і 74 відповідно.

²⁸ Про двох хлопчиків свідчив Домічковський 31 серпня 1944 р.: АСБУ ЖитО, № 8412 (Макарчук К. С.), арк. 23 зв. Про трьох хлопчиків – Хая Гільман, нар. 1930 р., 22 квітня 1948 р.: Там само, № 774 (Данільчук Г. Ю.), арк. 96–97 зв., і Лідія Андрощук, нар. 1905 р., 1 червня 1944 р.: Там само, № 7501 (Троцький та ін.), арк. 33. Андрощук також розповідала про літню жінку і матір із двома дітьми, не вказуючи, чи були це євреї, однак у контексті розслідування історичних подій у цьому майже немає сумнівів.

²⁹ Свідчення Данила Кравчука, нар. 1919 р., від 18 квітня 1948 р.: АСБУ ЖитО, № 774 (Данільчук Г. Ю.), арк. 79 зв.

³⁰ Про підводи і вантажівки – В. Н. Андрощук, нар. 1925 р., 25 травня 1945 р.: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 60, д. 305, л. 43 об. Про Ярунський і Баранівський райони – Андрощук від 3 червня 1945 р.: Там же, ф. Р-7021, оп. 60, д. 305, л. 273.

At this point, it becomes difficult to establish a coherent sequence of events.²⁵ One witness claims that a makeshift camp surrounded by barbed wire was set up close to the train station. There, the Jews were confined without food and water, humiliated, and mistreated, before ultimately being shot.²⁶ Almost all of the remaining Jews from Kolodianka, including 11 orphaned children and their guardian, were eventually shot, likely in early September.²⁷

The local policemen continued to carry out their duties diligently. On one occasion, they found two boys, aged 7 and 10, hiding in a haystack in a field and sent them to the train station to be shot. In another instance, they discovered three boys, aged 14–15, under a haystack in a pig pen and turned them over to the Germans as well. The latter group was shot together with an old woman and a mother and her two children. Whether these events are linked with Shmurak's escape or came later is not clear.²⁸ In addition, a Jewish woman who had gone mad wandered into the village at some point that same autumn. She, too, was detained by local police and handed over to the Germans.²⁹

It is also known that Jews from other villages were brought to Kolo-dianka station by wagon and truck and shot in the field. The victims included Jews not only from Novohrad-Volynsky Rayon, but from the Yarun and Baranivka rayons as well.³⁰ Supporting evidence for the vil-

²⁵ Shmurak's 1961 testimony to Yad Vashem, Israel's Holocaust remembrance authority, served as a benchmark to compare, contrast, and consider Soviet and West German statements.

²⁶ Statement by I. Domichkovskii, 25 May 1945, GA RF, f. R-7021, o. 60, d. 305, l. 42r. The establishment of such a camp in the wake of the escape is in keeping with what one would have expected from the German police at the time.

²⁷ See, for example, statements by Kiianskaia, 17 Apr. 1948, and by S. Domichkovskii, 18 Apr. 1948, in ASBU ViO, no. 774, ark. 70 and 74 respectively.

²⁸ On the two boys: I.N. Domichkovskii, 31 Aug. 1944, ASBU ZhytO, no. 8412 (Makarchuk, K.S.), fol. 23r. On the three boys: statement by Khaia B. Gil'man, b. 1930, 22 Apr. 1948, ASBU ZhytO, no. 774 (Danil'chuk, G.lu.), ark. 96-97r; as well as statement by Lidiia Androshchuk, b. 1905, 1 June 1944, ASBU ZhytO, no. 7501 (Trotskii et al.), ark. 33. Androshchuk also spoke of the old woman and the mother with two children. Androshchuk did not say whether the latter were Jewish, but in the context of the investigation and historical events, this is almost certainly the case.

²⁹ Statement by Danilo Kravchuk, 1919, 18 Apr. 1948, ASBU ZhytO, no. 774 (Danil'chuk, G.lu.), ark. 79r.

³⁰ On the wagons and trucks: Vladimir N. Androshchuk, b. 1925, 25 May 1945, GA RF, f. R-7021, o. 60, d. 305, l. 43r. On the Yarun and Baranivka rayons: Androsh-

Орепи та Курмань (нині – Тернівка)³¹. У деяких публікаціях згадано Радулин, Малу Горбашу і Велику Горбашу, однак без посилань на документи³². Євреїв із цих сіл утримували в невеликому таборі поблизу залізничної станції протягом кількох днів без їжі й води. Перед розстрілом з них знущалися³³. Післявоєнні свідчення, які взяли радянські слідчі під час розслідування воєнних злочинів у травні 1945 р., містять опис масового розстрілу, що міг бути одним з останніх зі згаданих операцій масових убивств.

Свідки розповідали, що одного вечора в середині вересня німці невідомо з якого приводу влаштували бенкет. На цьому зібранні були присутні Макарчук і Данільчук, а також місцеве німецьке населення. Командир німців, які базувалися в Колодянці, виголосив промову, всі присутні пили й танцювали до другої години ночі³⁴.

Наступного вечора з'явилися німці, вдягнені у просту білу форму. Вони зібрали всіх чоловіків-євреїв, вивели їх у поле за залізничною станцією і наказали копати ями. Потім біля ям поставили стіл, на ньому – графин із алкоголем, радянський пістолет-кулемет і німецький пістолет. За столом сидів молодий німець, якому було приблизно 18 років. Під столом лежав ящик із патронами для радянської зброї³⁵.

Спершу німці випили кілька келихів, а потім привели євреїв – чоловіків, жінок і дітей – із місць їхнього утримання. Молодий німець піднявся і, посміхаючись, розставив євреїв. Стрілок коригував їхнє положення, використовуючи дуло свого пістолета-кулемета. Задоволений тим, як стояли євреї, він наказав їм дивитися на нього, від-

У цій другій заяві Андрощук стверджує, що жертви були всіх національностей. Проте це малоймовірно.

³¹ Про Орепи: Пелешок Євгенія. «Нашу маму прятало все село» // *Жизнь и смерть в эпоху Холокоста. Свидетельства и документы.* – Кн. 3 / ред. и сост. Борис Забарко. – Киев: Дух и Литера, 2007. – С. 19–20. Про Курмань: Протокол процедури розпізнавання зі свідком З. А. Момотюком: АСБУ ЖитО, № 774 (Данільчук Г. Ю.), арк. 137. Момотюк розповідав, що бачив підводу з 8–10 євреями з Курмані, яка прямувала до Колодянки.

³² Наприклад: Івашенко О. І. Пам'ятки і пам'ятні місця Голокосту на Житомирщині в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945). – Вип. 12. – Житомир: Полісся, 2008. – С. 46.

³³ Домічковський від 25 травня 1945 р.: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 60, д. 305, л. 42 об.

³⁴ Заява В. Андрощука від 25 травня 1945 р.: Там же, л. 43.

³⁵ Там же.

lages of Orepy and Kurman (now Ternivka) has surfaced.³¹ Some publications mention Radulyn, Mala Horbasha, and Velyka Horbasha as well, but provide no documentation.³² The Jews from these villages may have been held in the small camp next to the train station for several days without food and water and subjected to humiliation and abuse before being shot.³³ A postwar statement collected by Soviet war crimes investigators in May 1945 includes a description of a mass shooting that may be one of the latter killing operations.

According to this account, the Germans held a banquet one evening in mid-September. The reason for the occasion is not given. Makarchuk and Danilchuk attended the gathering as did the indigenous German population. The commander of the Germans based in Kolodianka gave a speech, and the attendees drank and danced until 2:00 am.³⁴

The next day, in the late afternoon, the Germans showed up dressed in plain white uniforms. They rounded up all the male Jews and led them to the field behind the train station to dig pits. When the digging was done, the Germans set up a table near the pits and a young German, about 18 years old, sat down behind it. A carafe of alcohol was placed on the table as well as a Soviet-model submachine gun and a German-made pistol. Under the table lay a box of ammunition for the Soviet weapon.³⁵

The Germans began drinking and, after a few rounds, went off to gather the Jews – children, women, and men – from where they were being held and brought them to the table. The young German seated there got up and, smiling, set about arranging a group of Jews so that they stood at the edge of a pit with their backs to the void. Out of terror

chuk, 3 June 1945, GA RF, f. R-7021, o. 60, d. 305, l. 273. In this second statement, Androshchuk says the victims were of all nationalities which, if true, is at this point in time, only marginally so.

³¹ On Orepy: Evgeniia Peleshok, “‘Nashu mamu priatolo vse selo’”, in *Zhizn' i smert' v epokhu Kholokosta*, kn. 3: P-la, Boris Zabarko, ed. (Kiev: Vseuk rainskaia assotsiatsiia evreev, 2007), pp. 19-20. On Kurman: Protocol of line up with the witness Z. A. Momotiuk, ASBU ZhytO, no. 774 (Danil'chuk, G.lu.), ark. 137. Momotiuk described seeing a wagon of 8-10 Jews from Kurman heading to Kolodianka.

³² For example, O.I. Ivashchenko, *Pam'iatky i pam'iatni mistsia holokostu na Zhytomyrshchyni v roky Velykoï Vitchyznianoï vijny: 1941-1945*, *Zvid pam'iatok istorii ta kul'tury Ukraïny*, t. 12 (Zhytomyr: Polissia, 2008), p. 46.

³³ Domichkovskii, 25 May 1945, GA RF, f. R-7021, o. 60, d. 305, l. 42r

³⁴ Statement by V. Androshchuk, 25 May 1945, GA RF, f. R-7021, o. 60, d. 305, l. 43.

³⁵ Ibid.

ступив на кілька кроків назад і зробив кілька пострілів у кожного. Жертви впали до ями. Інший німець взяв пістолет зі столу, підійшов до ями та розстріляв поранених євреїв³⁶.

Значна частина цього свідчення виглядає правдоподібною. Часові дані, що вказують на середину вересня, теж здаються достовірними. Більша частина 45-го поліцейського резервного батальйону була переведена до 6 вересня до Бердичева, але взвод, який був задіяний при залізниці, міг приєднатися до них на кілька днів пізніше³⁷. Поліцейські з підрозділу в Колодянці могли відсвяткувати свій від'їзд до Бердичева вечерею³⁸.

Проте деякі дані свідчення проблематичні. Очевидець описував, як німці розстрілювали колодянських євреїв. Однак є дані, що євреїв Колодянки було знищено у кількох невеликих групах упродовж кількох тижнів, а не в одній групі під час одного розстрілу. Очевидець згадував єврейських чоловіків. Але, якщо це так, то ці єврейські чоловіки не могли бути з Колодянки. Колодянських чоловіків-євреїв убили раніше в іншому місці. Очевидець також стверджує, що 250 євреїв було вбито на станції Колодянка, але це число майже в двічі більше за число євреїв, які насправді проживали у цій місцевості у 1939 році.

Тим не менше, це свідчення вирізняється серед інших яскравими подробицями. Свідчення очевидців радянських часів часто надають лише трохи більше, ніж загальну інформацію, наприклад, про те, що німці розстріляли євреїв Колодянки за місцевою залізничною станцією. Прикметною у цьому свідченні є згадка про білий одяг німців під час розстрілу. Про цю деталь згадують також очевидці масових розстрілів в інших місцях в Україні, однак у Радянському Союзі у травні 1945 р. про це міг розповісти лише той, хто бачив це на власні очі³⁹.

³⁶ Там же.

³⁷ National Archives (London), HW 16/6, "G.P.D.'s 344-386 (excluding 349 and 384 and including 341 and 389) (covering the period 1st-30th September 1941) Summary", p. 4.

³⁸ Ще одним «особливим приводом» у той час міг бути перехід від військової до цивільної адміністрації. Для німецьких цивільних службовців цей перехід міг мати символічний характер, адже війна немовби ненадовго відсунулася дуже далеко від них.

³⁹ Цей факт задокументувала прокуратура в Ольденбурзі під час розслідування дій колишнього гебітскомісара. Олена Перель із Кисилина також розповідала

or humiliation, some of the Jews turned to one side or the other. The gunman, however, used the muzzle of the submachine gun to correct their stance. Satisfied with the way the Jews were standing, he ordered the Jews to watch him and took a few steps backward. Then he fired several shots into each of them. The victims collapsed into the pit. Another German took the pistol from the table, walked over to the pit, and shot the Jews who were still alive.³⁶

A great deal of the content in this statement sounds plausible. The timing of mid-September sounds right. Most of Police Reserve. Battalion 45 had relocated to Berdychiv by 6 September, but the company deployed along the railroad may have rejoined the battalion only some days later.³⁷ And the policemen of the unit in Kolodianka may have marked their departure for Berdychiv with a dinner.³⁸

Some of the statement's content is problematic. The witness claimed to depict how the Germans shot the Jews of Kolodianka. However, it has been shown that Kolodianka's Jews were murdered in several smaller groups over several weeks, not as one group in a single execution. The witness mentioned the presence of Jewish men, but if this is correct, the Jewish men could not be from Kolodianka. The Jewish men of Kolodianka had been killed elsewhere and earlier. The witness claimed that 250 Jews were killed at Kolodianka station, but such a figure is more than double the number of Jews actually living in the area in 1939.

Nonetheless, this statement stands out for its considerable detail. Soviet witness statements often provide little more than general information, for example, that the Germans shot Kolodianka's Jews behind the local train station. This statement mentioned Germans dressed in white for the shooting. This detail has been documented for several mass shootings elsewhere in Ukraine, but in the Soviet Union of May 1945, only somebody who had seen it could have reported it.³⁹

³⁶ Ibid.

³⁷ National Archives, London. HW 16/6, "G.P.D.'s 344-386 (excluding 349 and 384 and including 341 and 389) (covering the period 1st-30th September 1941) Summary", p. 4.

³⁸ Another "special occasion" at this time could have been the handover from military to civil administration. For German civil servants, this handover would have had a symbolic character showing that the war had moved that much farther away from them for a brief spell.

³⁹ One such case in Kovel was recorded by the Prosecutor's Office in Oldenburg during the investigation against the former county commissar. Helen Perel of

Принаймні 42 колодянські євреї було вбито у 1941 р.: дев'ять осіб у лісі поблизу Дубрівки і 33 в полі біля залізничної станції Колодянка⁴⁰. За підрахунками очевидця, загальна кількість євреїв, яких розстріляли біля залізничної станції, сягала від «більше сотні» до вищезгаданих 250⁴¹. Уривчасті записи Надзвичайна державна комісія зі встановлення і розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їхніх спільників (далі – НДК) в Ярунському, Баранівському і Новоград-Волинському районах свідчать про розстріл принаймні 100 осіб невизначеної національності з Колодянки та інших сіл у радіусі 7–12 км від залізничної станції Колодянка під час Другої світової війни. Кількість євреїв, які проживали у цій місцевості у 1926 р., становила трохи більше ніж 200 осіб. Станом на 1941 р. їх було, ймовірно, близько 175 осіб. Навряд чи 50 відсотків євреїв, які проживали в Колодянці або поблизу, були евакуйовані або мобілізовані за перші два тижні німецького вторгнення. Наразі недостатньо інформації для того, щоб навести точніші підрахунки щодо загальної кількості жертв на залізничній станції.

Достеменно відомо, що Голокост пережили, зокрема, чотири жителі Колодянки: Марія Киянська і її двоє дітей, а також Хая Гільман. Ще наприкінці березня 1942 р. Марія, її діти, її батько і Гільман перебували в Колодянці. У вересні 1941 р. Марія втекла до Радулина, однак за кілька місяців повернулася. У березні Гільман і Киянських забрали і відвезли в Ярунь. Гільман, Марія і її дочки втекли з Яруні наприкінці квітня напередодні зачистки місцевого гетто і масового розстрілу його мешканців, які сталися за кілька днів. Вольф Киян-

про «людей Гестапо», вдягнених у білу уніформу, у своєму інтерв'ю для архіву Інституту візуальної історії університету Південної Каліфорнії (USC VNA), інтерв'ю № 1973-4.

⁴⁰ Списки, складені НДК, не залишають сумнівів, що сюди входили жертви, яких раніше схопили і перевезли до Дубрівки. Для кожної родини у списку є жінка приблизно однакового віку. Порівн. списки жертв у ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 60, д. 305, л. 268–268 об. і 271–271 об. У першому документі, в якому згадано 43 євреї і троє українців, ідеться лише про Колодянку, а в другому зазначено про тих самих осіб, а також наведено ще п'ять українських імен, ідеться про Колодянку і Кожушки.

⁴¹ Про «250 осіб у вересні 1941 р.» див. акт № 8 від 24 травня 1945 р.: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 60, д. 305, л. 11, і заяву В. Андрощука від 25 травня 1945 р.: Там же, л. 43 об. Про кількість «більше сотні» – заяви Л. Андрощука від 25 травня 1945 р.: Там же, л. 32, та І. Домічковського від 25 травня 1945 р.: Там же, л. 42 об.

At least 42 Jews native to Kolodianka were murdered in 1941: 9 in the woods outside Dubrivka and 33 in the field near Kolodianka train station.⁴⁰ Witness estimates for the total number of Jews shot at Kolodianka train station range from “more than 100” to the aforementioned 250.⁴¹ The sketchy records of the Soviet war crimes commission for the Yarun, Baranovka, and Novohrad-Volynsky rayons suggest the shooting of at least 100 people of unspecified nationality from Kolodianka and other villages within a 7-12 km radius of Kolodianka train station during the Second World War. The number of Jews living in this area in 1926 was just over 200, possibly around 175 by 1941. It is unlikely that 50 percent of the Jews in and around Kolodianka were evacuated or mobilized within the first two weeks of the German invasion. Information available to date does not allow for a more precise estimate of the number of victims at the train station than “more than 100”.

There is evidence of four people who were living in Kolodianka at the time of the German invasion of the Soviet Union and went on to survive the Holocaust: Maria Kiianskaia and her two children as well as Khaya Gilman. As late as March 1942, Maria, her children, her father, and Gilman were living in Kolodianka. Maria had fled to Raduly in September 1941 and returned a few months later. In March, Gilman and the Kiianskiis were picked up and taken to Yarun. Gilman, together with Maria and her daughters, fled Yarun in late April just before the clearance of the local ghetto and the mass shooting of its population a few days later. Volf Kiianskii perished with the Jews of

Kysylyn also spoke of “Gestapo men” wearing white uniforms in her interview with the University of Southern California – Video History Archive, interview no. 1973-4.

⁴⁰ The lists compiled by the ChGK leave little doubt that they include the victims abducted earlier and taken to Dubrivka. There is a woman of the same age for each family listed. Cf. lists of victims in GA RF, f. R-7021, o. 60, d. 305, l. 268-268r and 271-271r. The former, with 43 Jews and 3 Ukrainians, refers solely to Kolodianka, while the latter, with the same 43 Jews and 3 Ukrainians, as well as 5 additional Ukrainian names, refers to Kolodianka and Kozhushky.

⁴¹ For “250 people in September 1941”, see Akt No. 8, 24 May 1945, GA RF, f. R-7021, o. 60, d. 305, l. 11, and statement by V. Androshchuk, 25 May 1945, GA RF, f. R-7021, o. 60, d. 305, l. 43r.

For “more than 100”, see statements by L. Androshchuk, 25 May 1945, GA RF, f. R-7021, o. 60, d. 305, l. 32, and I. Domichkovskii, 25 May 1945, GA RF, f. R-7021, o. 60, d. 305, l. 42r.

ський загинув разом із євреями з Яруня 5 травня 1942 р., коли зачистили гетто, а його жителів розстріляли⁴².

Крім родини Киянських та Хаї Гільман, троє членів родини Шмурак також пережили німецьку окупацію. Після втечі з Колодянки в серпні 1941 року Іда Шмурак із дітьми переховувалася певний час у одного чоловіка у сусідній Хижівці. Почуваючись непроханим гостем, Іда залишила цей будинок і провела зиму, поневіряючись сільською місцевістю разом із дітьми. Її немовля померло від голоду, позаяк Іда захворіла і не могла годувати дитину⁴³.

Приблизно у березні 1942 року Іда сховала свого сина Пейсю (5 років) у однієї жінки у с. Хижівка і подалася на північ, на територію, що до війни входила до складу Польщі. Доньку Раю (11 років) Іда довірила сім'ї, що жила поблизу Стовпина, а сама знайшла притулок серед євреїв у м. Великі Межирічі, на відстані 5 км від її доньки. Дізнавшись про підготовку до масового розстрілу, 22 травня Іда втекла з Межиріч. Видаючи себе за втікачку від відправлення на примусові роботи з Полтави, Іда працювала на польових роботах спочатку у чеському поселенні поблизу Гощі, а потім у господарстві у одного українського поліцейського, теж недалеко від Гощі. Після німецького рейду на сусіднє село, сім'я цього поліцейського виїхала, а Іда подалась до Гощі⁴⁴.

⁴² Див. свідчення Хаї Гільман, нар. 1930 р., від 22 квітня 1948 р.: АСБУ Жито, № 774 (Данільчук Г. Ю.), арк. 96–97 зв., і свідчення Киянської від 27 грудня 1944 р.: Там само, № 8412, арк. 40–40 зв., від 17 квітня 1948 р.: Там само, № 774, арк. 68–70 зв. Щодо подій у Яруні див.: United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945 (USHMM ECG). – Vol. 2: Ghettos in German-Occupied Eastern Europe. Part B. – Bloomington: Indiana University Press, 2012. – Р. 1530. Ще одна дівчина, Фрада Анапольська з Кам'янки, також втекла з Киянською, як зазначено у документах, які надала донька Фради – Софа Зільберг з Хайфи.

⁴³ Про Ідину втечу з Колодянки та перші місяці після цього, див. свідчення Дерлахтер: YVA, O.3/2218, ф. 11-12. Іда не згадала про немовля у своїй заяві для «Яд Вашем». Про існування немовляти стало вперше відомо з телефонного інтерв'ю з членами її сім'ї в Ізраїлі.

⁴⁴ Про переховування Пейсі див. свідчення Дерлахтер: YVA, O.3/2218, fol. 12. Про переховування Раї: Там само, fol. 13. Ідина історія: Там само, fol. 13-19. Поліцейський був також таємним прихильником Організації українських націоналістів та принаймні одного разу хизувався вбивством євреїв. Після війни Іда говорила, що чула, що це були лише пусті розмови, він хотів покращити свою позицію серед інших українців. Про події у Гощі у травні 1942 див.: USHMM ECG, Vol. 2, Part B. – Р. 1530. Від'їзд поліцейського звідти був, можливо, пов'язаний з масовим дезертирством місцевої поліції, що відбулось на Волині весною 1943 року.

Yarun on 5 May 1942, when the ghetto was cleared and its inhabitants shot.⁴²

In addition to the Kiianskaia family and Khaya Gilman, three members of the Shmurak family survived the German occupation as well. After escaping from Kolodianka in August 1941, Ida Shmurak and her children had fled to an uncle in nearby Khyzhivka. Feeling unwelcome, Ida left the uncle's home and spent the winter wandering the countryside with her children. Her infant died at this time, because Ida fell ill and could no longer nurse the child.⁴³

Around March 1942, Ida hid her son Pesiah (aged 5) with a woman in Khyzhivka and went north to prewar Polish territory. She entrusted Rayah (aged 11) to a family near the village of Stovpyn and then took refuge among the Jews in the town of Mezhyrichi Velyki, just 5 km away from her daughter. Ida fled Mezhyrichi on 22 May, after learning of preparations for a mass shooting. Claiming to be a runaway Ukrainian forced laborer from Poltava, Ida found work as a field hand, first at a Czech settlement near Hoshcha, then on the farm of a Ukrainian policeman also not far from Hoshcha. After a German raid on a nearby village, the policemen and his wife left the area, and Ida went to Hoshcha.⁴⁴

In Hoshcha, Ida was taken in by a woman she called Kashtanova, a midwife and daughter of an Orthodox priest. Kashtanova found a

⁴² See statement by Khaia B. Gil'man, b. 1930, 22 Apr. 1948, ASBU ZhytO, no. 774 (Danil'chuk, G.lu.), ark. 96-97r, and statements by Kiianskaia, 27 Dec. 1944, in ASBU ZhytO, no. 8412, ark. 40-40r, and 17 Apr. 1948, ASBU ZhytO, no. 774, ark. 68-70r. On events in Yarun, see *United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945* (USHMM ECG), Vol. 2: *Ghettos in German-Occupied Eastern Europe*. Part B (Bloomington: Indiana University Press, 2012), p. 1,530. Another girl, Frada Anapolska of Kam'ianka, fled with Kiianskaia, according to documents provided by Frada's daughter Sofa Zilberg of Haifa.

⁴³ On Ida's flight from Kolodianka and the first months thereafter, see Derlachter, YVA, O.3/2218, f. 11-12. Derlachter omitted the story of her infant in her statement to Yad Vashem. The child's existence was first revealed in telephone interviews with family members in Israel.

⁴⁴ On the hiding of Pesiah: Derlachter, YVA, O.3/2218, f. 12. On the hiding of Rayah: *ibid.*, fol. 13. On Ida's story: *ibid.*, f. 13-19. The policeman was also a secret follower of the Organization of Ukrainian Nationalists and on at least one occasion boasted of killing Jews. After the war, Ida said she heard that these were empty boasts intended to improve his standing vis-à-vis other Ukrainians. On events in Hoshcha in May 1942, see USHMM ECG, Vol. 2, Part B, p. 1,530. The policeman's departure from the region was possibly in connection with the mass desertions of local police that took place in Volynia in spring 1943.

У Гощі Іду взяла до себе жінка, яку Іда називала Каштанова. Вона була акушеркою та донькою православного священика. Каштанова знайшла для Іди роботу у лікарні та турбувалася про неї до кінця окупації. Хоча Каштанова була незвично обізнана з єврейськими звичаями, вона ніколи не показувала, чи здогадується про те, хто Іда насправді і ніколи не ставила під сумнів Ідину історію під час війни⁴⁵.

Головою сім'ї, що взяла до себе Ідину доньку Раю, виявився колишній радянський функціонер 1939–1941 років. Цю сім'ю вбили партизани, коли Червона армія витіснила німців із Житомирської області наприкінці 1943 року. За твердженнями, партизани були з Української повстанської армії. Рая вижила і знайшла притулок у сусіда, який пізніше признався їй, що він убив її перших рятівників. Проте Раїна безпека була частиною його прикриття. Таким чином вона була врятована і пережила окупацію⁴⁶.

У Хижівці жінка, якій Іда довірила свого сина Пейсю, видала хлопця німецькій жандармерії у Ярунь. Там один єврей – Тев'є Кочковський, що був примусовим робітником, випросив дозволу в охоронців піклуватися про хлопця. Приблизно рік по тому, можливо, весною 1943 року, Тев'є та Пейся втекли в ліс та приєдналися до партизан. Їм обом також вдалось пережити війну⁴⁷.

НАСЛІДКИ

Німців витіснили з Колодянки 11 січня 1944 р. Було створено відділення НДК у Новоград-Волинському районі, зібрано кілька заяв місцевих українських свідків і видано заключний звіт. Районна комісія дійшла висновку, що в Колодянці було вбито 250 євреїв, яких поховали у чотирьох ямах, розміром 3,5 × 2 метри, розташованих за 300 м на північний захід від залізничної

⁴⁵ Див. свідчення Дерлахтер: YVA, O.3/2218, fol. 19.

⁴⁶ Там само, fol. 20-21.

⁴⁷ Там само, fol. 22. Залишається неясним, чому жінка з Хижівки видала Пейсю німцям та чи вона зробила це до чи після масового розстрілу євреїв з Ярунського гетто 5 травня 1942 року. Скидається на те, що ця жінка пошкодувала про свій вчинок, адже вона пізніше неодноразово приносила Пейсі їжу.

job for Ida in a hospital and ensured her well-being for the remainder of the occupation. In addition, Kashtanova revealed herself to be unusually familiar with Jewish customs, but she never let on whether she knew Ida's true identity and never questioned Ida's story during the war.⁴⁵

The head of household in the family that took in Ida's daughter Rayah turned out to be a former Soviet administrator from the period between 1939 and 1941. Partisans, reportedly from the Ukrainian Insurgent Army, murdered the family in late 1943, as the Red Army pushed the Germans out of Zhytomyr Oblast. Rayah survived and found refuge with a neighbor, who later admitted to her that he had killed her original rescuers. Rayah's safety, however, was part of his cover. She was thus spared and survived the occupation.⁴⁶

In Khyzhivka, the woman to whom Ida had entrusted her son Pesiah soon handed the boy over to the German Gendarmerie in Yarun. There, Tuviah Kochkovskyi, a Jewish forced laborer, convinced his captors to let him look after the boy. About a year later, probably sometime in spring 1943, Tuviah and Pesiah fled to the woods and joined the partisans. Both survived the war as well.⁴⁷

AFTERMATH

The Germans were driven out of Kolodianka on 11 January 1944. A branch of the Extraordinary State Commission for Ascertaining and Investigating Crimes Perpetrated by the German-Fascist Invaders and their Accomplices was established for Novohrad-Volynsky Rayon. Several statements by local Ukrainian witnesses were collected and a final report issued. The rayon commission concluded that 250 Jews

⁴⁵ Derlachter, YVA, O.3/2218, fol. 19.

⁴⁶ *Ibid.*, fol. 20-21.

⁴⁷ *Ibid.*, fol. 22. It is not known why the woman in Khyzhivka gave up Pesiah to the Germans or whether she did so before or after the mass shooting of the Jews from the Yarun ghetto on 5 May 1942. The woman appears to have regretted her actions, as she later brought Pesiah food on several occasions.

станції. Ці висновки фактично повторювали слова свідка, тож можна припустити, що НДК не проводила розслідування на залізничній станції. Невідомо, чи досліджували судмедексперти Червоної армії місце вбивства в Колодянці одразу після відступу німців⁴⁸.

Ще до кінця війни радянська влада провела кримінальні розслідування щодо колишніх членів місцевої поліції та сільської адміністрації, які працювали на німців⁴⁹.

Марія Киянська-Тейтельман повернулася до Колодянки після війни і змогла добитися повернення своєї домівки, попри спротив нових мешканців. Вона вийшла заміж за Зайбеля Дінера, якого зустрів у Яруні після війни. Завдяки довоєнному громадянству Польщі, яке було у Дінера, подружжя зрештою переїхало до Лигниці в Польщі у 1956 р. Звідти у 1959 р. вони іммігрували до Ізраїлю. Марія померла у 2003 р.⁵⁰

Іда Шейнерман-Шмурак вдруге вийшла заміж і взяла прізвище Дерлахтер. Разом з чоловіком вони переїхали до Польщі в червні 1957 р., а звідти в листопаді 1958 р. перебралися до Ізраїлю⁵¹, де Іда жила до кінця свого життя (вона померла у 1995 р.). Рая, донька Іди, також переїхала до Ізраїлю, де стала шкільною вчителькою і написала кілька книг про своє життя. Вона померла

⁴⁸ Див. акт № 8 НДК у Новоград-Волинському районі: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 60, д. 305, л. 11.

⁴⁹ Див.: АСБУ ЖитО, № 7501 (Троцький та ін.) і № 8412 (Макарчук), що цитується в цьому документі. У цих справах є принаймні шість свідчень Киянської і одне Гільман. Оскільки ці свідчення було надано у рамках проведення розслідувань, які були спрямовані проти конкретних осіб і обмежені часом і місцем, про події за межами Колодянки майже не згадано. Малоімовірно, що радянських слідчих цікавили подробиці долі свідків, таких як Гільман і Киянська, однак так само діяла ізраїльська поліція, наприклад, щодо Чукова (Вінницька обл.) див.: ВArch, В 162/6154, s. 153–155, 159–165, 173–175, 179–181, 185–188. У майже кожному випадку збирали інформацію лише про події на території, яка була темою розслідування. Це можна зрозуміти, зважаючи на кількість справ із розслідування військових злочинів на той час, але 55 років потому історики дуже шкодують про втрачену можливість докладніше задокументувати історії тих, хто залишився в живих.

⁵⁰ Зехавя Дотан у телефонній розмові з Евою Гербст, «Захистимо пам'ять», 13 березня 2018 р.

⁵¹ УВА, О.З/2218, арк. 23. У справах КДБ, що стосувалися Колодянки, які було переглянуто на цей момент, не було знайдено свідчень щодо Іди Шмурак-Дерлахтер.

had been killed in Kolodianka and buried in four pits measuring 3.5 x 2 meters and located 300 m northwest of the train station. These findings were essentially a repetition of what a witness had said in his statement – which in turn suggests that the Extraordinary State Commission did not carry out an investigation at the train station. It is not known whether Red Army forensic experts investigated the killing site at Kolodianka immediately after the German retreat.⁴⁸

Even before the end of the war, the Soviet authorities conducted criminal investigations into the role of former members of the local police and village administration who had worked for the Germans.⁴⁹

Maria Kiianskaia-Teitelman returned to Kolodianka after the war and managed to get her home back, despite resistance from its new inhabitants. She married Zaybel Diner, whom she met in Yarun, also after the war. Using Diner's prewar Polish citizenship, the couple eventually moved to Legnica, Poland, in 1956. From there, they immigrated to Israel in 1959. Maria died in 2003.⁵⁰

Ida Sheinerman-Shmurak remarried and took the name Derlachter. She and her husband (a prewar citizen of Poland) moved to Poland in June 1957 and from there made their way to Israel in November 1958.⁵¹ Ida lived there until her death in 1995. Rayah became a school teacher and wrote several books about her experiences. She

⁴⁸ See ChGK Novohrad-Volyns'kyi Rayon, Akt No. 8, GA RF, f. R-7021, o. 60, d. 305, l. 11.

⁴⁹ See ASBU ZhytO, no. 7501 (Trotskii et al.) and ASBU ZhytO, no. 8412 (Makar-chuk) cited throughout this paper. These cases include at least six statements from Kiianskaia and one for Gilman. Because these statements were given within the framework of investigations into specific individuals and restricted to a specific place and time, these statements provide little about events beyond Kolodianka. It is unlikely that Soviet investigators wished to detail the fates of witnesses such as Gilman and Kiianskaia, but these kind of omissions are also found in statements collected by the Israeli police: in the case of Chukiv see, for example, BArch, B 162/6154, fol. 153-155, 159-165, 173-175, 179-181, and 185-188. In almost every instance, the gathering of information comes to a swift end once witness testimony left the crime scene under scrutiny. This is understandable given the number of war crimes cases being investigated at the time but 55 years later, historians cannot help but lament the lost opportunity to document survivors' stories in greater detail.

⁵⁰ Zehava Dotan, in a telephone conversation with Eva Herbst, regarding the Protecting Memory project, 13 March 2018.

⁵¹ YVA, O.3/2218, fol. 23. In the Kolodianka-related KGB cases reviewed to date, no deposition of Ida Shmurak-Derlachter has emerged.

у 2012 р.⁵² Син Іди Пейся спочатку лишався з родиною, яка його прихистила, а потім переїхав до рідних. Він досі живе в Ізраїлі.

Доля Хаї Гільман після 1948 р. лишається невідомою.

У радянські часи про вбивства євреїв Колодянки не можна було говорити публічно, за винятком загальних фраз про «мирних радянських громадян». Ті, хто вижили, і їхні рятівники могли згадувати про свій досвід лише у вузькому колі. Історичні праці та журналістські нариси про долю євреїв почали з'являтися лише в останні роки існування Радянського Союзу або вже після його розвалу в 1991 р.

У 1960-ті рр. прокуратура м. Регенсбург (Західна Німеччина) провела тривале кримінальне розслідування діяльності 45-го поліцейського резервного батальйону під час Другої світової війни. У 1941 р. цей батальйон брав участь у масових розстрілах по всій Україні, зокрема, в Любарі, Бердичеві, Вінниці та Києві (Бабин Яр). Слідчі Західної Німеччини змогли підтвердити присутність принаймні дев'яти відомих колишніх службовців 45-го поліцейського резервного батальйону в Колодянці влітку 1941 р. На основі трьох свідчень очевидців було визначено таку послідовність подій: під час німецького наступу на Радянський Союз 3-й взвод 3-ї роти 45-го поліцейського резервного батальйону був дислокований у Колодянці для охорони мосту. Під час перебування там взвод узяв на роботу у своїх частинах п'ятьох–шістьох євреїв. Ці євреї прибирали, рубали дрова і виконували іншу необхідну роботу. Вони приходили вранці й «поверталися додому» ввечері. Розповідали, що командир взводу нібито мав добрі взаємини з євреями⁵³.

Через два тижні після того, як взвод прибув до Колодянки, тобто приблизно у другій половині серпня, до Колодянки приїхав коман-

⁵² Серед видань Раї Жорно – дитяча книга «Sha'maim nemuchim» («Низьке небо», Kiryat Gat: Dani sefarim, 1997) і мемуари «Adama noshemet» («Земля, що дихає», Kiryat Gat: Dani, 1998). Жорно також дала інтерв'ю Фонду Шоа університету Південної Каліфорнії (USC VHA).

⁵³ Про дислокацію, кількість євреїв, щоденну рутину див. свідчення Штейнке від 13 вересня 1968 р.: Landesarchiv Bayern, Staatsarchiv Amberg, 9294, Bd. 6, s. 994–995; про рубання дров – свідчення Штейнке від 4 липня 1969 р.: Zentralstelle Ludwigsburg, Rosenbauer Verfahren, Bd. BIV, ark. 1713; про прибирання та різні види роботи, а також про стосунки Штейнке з євреями – свідчення Носсвіца від 15 лютого 1967 р.: Landesarchiv Bayern, Staatsarchiv Amberg, 9294, Bd. 4, ark. 192. Дерлахтер (YVA, O.3/2218, fol. 8) згадує про наявність порядного німецького поліцейського, який попереджав жінок, щоб вони не танцювали певним чином, бо інакше їх можуть застрелити.

passed away in 2012.⁵² Ida's son Pesiah initially stayed with the family that had protected him before rejoining his family. He still lives in Israel.

Khaya Gilman's fate after 1948 remains unknown.

Throughout the Soviet era, the murder of the Jews of Kolodianka could not be discussed beyond generalities concerning "peaceful Soviet citizens". Survivors and rescuers could only discuss their experiences in private. Historical texts addressing the fate of the Jews began to be published in the final years of the Soviet Union's existence or after the country's collapse in 1991.

During the 1960s, the Prosecutor's Office in Regensburg (West Germany) carried out a lengthy criminal investigation into the activities of Police Reserve Battalion 45 during the Second World War. In 1941, this battalion had taken part in mass shootings throughout Ukraine, including Liubar, Berdychiv, Vinnytsia, and Kiev (Babyn Yar). West German investigators managed to confirm the presence of at least nine known former members of Police Reserve Battalion 45 in Kolodianka in the summer of 1941. On the basis of three testimonies, the following narrative unfolded: In the course of the German advance into the Soviet Union, the 3rd platoon of the 3rd company of Police Reserve Battalion 45 had been deployed in Kolodianka to guard a bridge. While there, the unit employed 5-6 Jews in its quarters. These Jews cleaned, chopped wood, and did whatever else needed doing. They came in the morning and "went home" in the evening. The platoon leader was allegedly on good terms with the Jews.⁵³

About two weeks into the unit's stay in Kolodianka – this would be some time after mid-August – the company commander visited Kolo-

⁵² Rayah Z'orno's publications include a children's book *Sha'maim nemuchim* [Low sky], (Kiryat Gat: Dani sefarim, 1997) and a memoir *Adama noshemet* [Breathing earth], (Kiryat Gat: Dani, 1998). Z'orno gave an interview to the University of Southern California Shoah Foundation - Video History Archive. Date of interview July 09, 1997.

⁵³ On deployment, the number of Jews, and the daily routine: LArch Bayern, StArch Amberg, 9294, Bd. 6, statement by Steinke, 13 Sept. 1968, fol. 994-995; on chopping wood: Zentralstelle Ludwigsburg (now BArch), Rosenbauer Verfahren, vol. BIV, statement by Steinke, 4 July 1969, fol. 1,713; on cleaning and various chores as well as Steinke's relationship with the Jews: LArch Bayern, StArch Amberg, 9294, vol. 4, statement by Nosswitz, 15 Feb. 1967, fol. 192. Derlachter, YVA, O.3/2218, f. 8, mentioned the presence of a decent German, who warned the women not to dance in a certain way, otherwise they might be shot.

дир роти. Дізнавшись, що на взвод працювали євреї, командир роти наказав командиру взводу їх розстріляти. Останній не хотів цього робити і стверджував, що лишалося багато роботи. Командир роти заявив, що якщо наказ не буде виконано, це матиме наслідки, – як зрозумів командир взводу, це означало військовий трибунал. Дізнавшись про цей наказ, заступник командира взводу в Колодянці також висловив своє небажання, тож командиру взводу довелося наполягати, так само, як зробив його начальник. Про підготовку нічого не повідомляли⁵⁴.

Коли настав час розстрілювати робітників-євреїв, члени розстрільної команди вийшли на поле і побачили, що євреї чекають там під охороною місцевих поліцейських. Євреїв вишикували спинами до вже викопаної ями. Командир взводу сказав щось на кшталт: «Давайте зробимо це швидко. Один на коліно, інші за ними». Солдати з гвинтівками у руках зайняли позиції на відстані 5–6 метрів перед одягненими євреями. Заступник командира взводу дав команду стріляти: «Для розстрілу – відкрити вогонь!». Євреї попадали в яму, а члени розстрільної команди швидко повернулися до казарм, не перевіряючи чи всі померли⁵⁵.

У прокуратури не було інших заяв свідків щодо Колодянки. В жодному з документів, що збереглися з нацистських часів, про Колодянку не згадано. Матеріали НДК були недоступні. Оскільки не було протилежних свідчень очевидців і тогочасних німецьких документів,

⁵⁴ Про кількість тижнів, командира роти, заступника командира взводу – свідчення Штейнке від 13 вересня 1968 р.: Landesarchiv Bayern, Staatsarchiv Amberg, 9294, Bd. 6, s. 994–995, і від 4 липня 1969 р.: Zentralstelle Ludwigsburg, Rosenbauer Verfahren, Bd. BIV, s. 1713 (отримане від Андрея Ангріка). Про реакцію Штейнке на ці накази – свідчення Носсвіц від 15 лютого 1967 р.: Landesarchiv Bayern, Staatsarchiv Amberg, 9294, Bd. 4, s. 192. Порівн. з YVA, O.3/2218, fol. 10, де Дерлахтер описує реакцію німецького поліцейського, коли українські поліцейські привели до нього єврейку з маленькими дітьми. Про погрози командира, які, на думку Штейнке, означали військовий суд, – свідчення Штейнке від 4 липня 1969 р.: Zentralstelle Ludwigsburg, Rosenbauer Verfahren, Bd. BIV, s. 1713.

⁵⁵ Про події під час розстрілу – свідчення Карла Клемента, нар. 1914 р., від 7 червня 1968 р.: Zentralstelle Ludwigsburg, Rosenbauer Verfahren, Bd. BIV, s. 762r. – 763, і свідчення Штейнке від 13 вересня 1968 р.: Landesarchiv Bayern, Staatsarchiv Amberg, 9294, Bd. 6, s. 994–995. Клемент стверджував, що він обережно цілився у серце чоловіка, який був найближче до нього, щоб упевнитися, що той принаймні помре швидко. Автор дякує Андрею Ангріку за копію свідчення Клемента.

dianka. Upon learning that there were Jews working for the platoon, the he ordered the platoon leader to have the Jews shot. The latter was reluctant to do so and claimed there was still a lot of work to do. The company commander said that failure to carry out this order would have consequences, which the platoon leader understood to mean a court martial. Informed of the order, the platoon leader's deputy in Kolodianka also expressed his reticence, and the platoon leader had to assert himself as his superior had done with him. Nothing was said about preparations.⁵⁴

When the time came to shoot the Jewish workers, the members of the firing squad went out into the field and found the Jews waiting under the guard of local policemen. The Jews were lined up with their backs to a pit, which had already been dug. The platoon leader said something along the lines of: "Let's keep it short. One half kneel, the others get behind them." The gunmen, rifles in hand, took up position 5-6 meters in front of the clothed Jews. The platoon leader's deputy gave the command to shoot. The Jews fell into the pit, and the members of the firing squad promptly returned to their quarters without looking to see whether the Jews were dead.⁵⁵

The Prosecutor's Office had no other witness statements about Kolodianka. None of the surviving Nazi-era documents from the time mentioned Kolodianka. Soviet materials from the Extraordinary State Commission were unavailable. In the absence of possibly contradictory witness testimony or contemporary German documents providing

⁵⁴ On the number of weeks that passed, the company commander, and the platoon leader's deputy: LArch Bayern, StArch Amberg, 9294, Bd. 6, statement by Steinke, 13 Sept. 1968, fol. 994-995, and Steinke's second statement from 4 July 1969, as received from Andrej Angrick from the Zentralstelle Ludwigsburg (now BArch), Rosenbauer Verfahren, vol. BIV, fol. 1,713. On Steinke's reaction to these orders: LArch Bayern, StArch Amberg, 9294, vol. 4, statement by Nosswitz, 15 Feb. 1967, fol. 192. Cf. YVA, O.3/2218, f. 10, where Derlachter described the reaction of a German policeman when the Ukrainian policeman brought him the Jewish women with small children. On the company commander's vague threat, which Steinke assumed to mean a court martial: Zentralstelle Ludwigsburg (now BArch), Rosenbauer Verfahren, vol. BIV, statement by Steinke, 4 July 1969, fol. 1,713.

⁵⁵ On events at the shooting: Zentralstelle Ludwigsburg (now BArch), Rosenbauer Verfahren, vol. BIV, statement by Karl Klement, b. 1914, 7 June 1968, fol. 762r-763, and LArch Bayern, StArch Amberg, 9294, vol. 6, statement by Steinke, 13 Sept. 1968, fol. 994-995. Klement claimed that he aimed carefully at the heart of the man closest to him to make sure that he would at least die quickly. The author would like to thank Andrej Angrick for the copy of Klement's statement.

в яких би містилися певні докази, ветерани 45-го поліцейського резервного батальйону змогли повернути обставини цього масового розстрілу на свою користь. Їхній опис цього розстрілу, що ставсядесь після середини серпня 1941 р., мав на меті приховати вбивство принаймні 14 жінок і підлітків під час свята Спаса 19 серпня або незабаром.

Деякі частини цієї розповіді є правдивими. На взвод у Колодянці працювали п'ять–шість євреїв. Накази про розстріл цілком міг віддати командир роти. Час – близько двох тижнів після приїзду – видається імовірним. Було відомо, що німецький поліцейський дещо негативно ставився до вбивства маленьких дітей. Розстріл навіть могли провести відповідно до військових правил для проведення страт. Однак підозрювані особи обережно уникали згадки про те, що єврейські робітники були жінками, що серед жертв розстрілу були неповнолітні діти, що цей розстріл був одним із декількох і що це вимагало підготовки. Командир взводу і виконавець розстрілу описують масовий розстріл таким чином, неначе він був організований нашвидкуруч, і стверджують, що це був окремий інцидент, який їм неохоче довелося здійснити відповідно до поширеної військової практики виконання вищих наказів. Також вони стверджують, що у розстрілі загинула мінімальна кількість жертв чоловічої статі.

Колишньому поліцейському, який першим згадав про інцидент, вдалося не обмовити себе щодо Колодянки. Інші двоє підозрюваних, яких опитували у зв'язку із цим, так само не сказали нічого, що могло б свідчити про його провину. На той час принаймні троє німецьких поліцейських із Колодянки вже померли. Двох інших не знайшли. Під час допиту командир взводу і виконавець розстрілу визнали участь в одному розстрілі у Колодянці, але стверджували, що лише виконували наказ. Відповідно до німецького законодавства того часу, низькі мотиви, злочинні наміри й важкі тілесні ушкодження не могли слугувати достатнім обвинуваченням у вбивстві. Командира взводу і виконавця розстрілу могли звинуватити у співучасті у вбивстві, але однак термін давності вже минув за дев'ять років до того. Командир роти, який імовірно віддав наказ про масовий розстріл, скоїв самогубство у вересні 1966 р.⁵⁶ Прокуратура міста Регенсбург припинила подальше розслідування.

⁵⁶ Staatsanwaltschaft bei dem Landgericht Regensburg, Vermerk, 6 листопада 1969 р.; Landesarchiv Bayern, Staatsarchiv Amberg, 9294, Bd. 10, s. 1864–1867.

points of reference, the veterans of Police Reserve Battalion 45 were able to define the circumstances surrounding this mass shooting to their advantage. Their description of this shooting sometime after mid-August 1941 is meant to obfuscate what was the killing of at least 14 women and adolescents on or shortly after 19 August and the Savior of the Apple Feast Day.

Some parts of their story are true. There were 5-6 Jews working for the platoon in Kolodianka. Orders for the shooting may well have come from the company commander. The timing – about two weeks after arriving – seems correct. A German policeman on site is known to have shown some reluctance about the shooting of small children. The shooting may have even been carried out according to military regulations on executions. But these suspects carefully avoided mentioning that the Jewish workers were women, that the shooting included minors, that the shooting was one of several, and that preparations had to be made. The platoon leader and the gunman cast the mass shooting as a hastily organized, isolated incident reluctantly carried out according to accepted military practice under orders from a superior and involving a minimal number of adult male victims.

The former policeman who first mentioned the incident managed not to incriminate himself with regard to Kolodianka – nor did either of the other two suspects questioned in this matter say anything to incriminate him. At least three of the German policemen who had been in Kolodianka at the time of the shooting were already deceased. Two others could not be located. During questioning, the platoon leader and a gunman admitted to participating in a single shooting in Kolodianka, but claimed they were following orders. Base motive, malice aforethought, and grievous bodily harm could not be substantiated in order to convict them of murder under German law at that time. The platoon leader and gunman could have been charged with being accessories to murder, but the West German statute of limitations had already expired nine years earlier. The company commander who likely ordered the mass shooting had committed suicide in September 1966.⁵⁶ The Prosecutor's Office in Regensburg suspended further investigation.

⁵⁶ Staatsanwaltschaft bei dem Landgericht Regensburg, Vermerk, 6 Nov. 1969, Landesarchiv Bayern, Staatsarchiv Amberg, 9294, vol. 10, fol. 1,864-1,867.

У серпні 1996 р., через п'ять років після проголошення незалежності України, на краю поля за сільською залізничною станцією було встановлено пам'ятник на згадку про долю євреїв Колодянки. Ініціатором цього була єврейська громада Новограда-Волинського⁵⁷. На той час євреї в селі не проживали.

У рамках проекту «Захистимо пам'ять» на основі свідчень очевидців, які лишилися в живих, і німецьких аерофотознімків 1944 р. на полі за залізничною станцією Колодянка було визначено дві великі ділянки землі як імовірні місця поховання. У квітні 2017 р. там було проведено неінвазивне археологічне дослідження. Однак точне розташування задокументованих масових поховань установити не вдалося. У 2019 р. біля існуючого пам'ятника було встановлено та відкрито інформаційну стелу.

⁵⁷ Див. фото з церемонії відкриття пам'ятника у 1996 р. у статті Леоніда Когана «Холокост на Житомирщині», без пагінації, але з можливістю пошуку, опублікованій після 2011 р.

In August 1996, five years after Ukrainian independence, a memorial recalling the fate of the Jews of Kolodianka was erected on the edge of the field behind the village train station. The impetus for the memorial came from the Jewish community in Novohrad-Volynsky.⁵⁷ There were no Jews living in Kolodianka at that time.

Within the framework of the “Protecting Memory” project, two large swathes of land in the field behind the Kolodianka train station were investigated as possible mass grave sites based on statements by surviving witnesses and German aerial photographs dating from 1944. A non-invasive archaeological investigation was carried out there in April 2017. However, the investigation failed to determine the precise location of the documented mass graves. In 2019, an information stele was erected and unveiled near the existing memorial.

⁵⁷ See the photo of the 1996 dedication ceremony in Leonid Kogan’s article “Kholokost na Zhitomirshchine”, unpaginated, but searchable online, published after 2011.

ІЛЮСТРАЦІЇ/ILLUSTRATIONS

Іда Шмурак-Дерлахтер (1910–1995) з другим чоловіком Гершоном та сином Йосипом, прибл. 1958 р. Іда і її троє дітей прибули до Колодянки з Новограда-Волинського як біженці. Вони втекли із села після першого розстрілу жінок і дітей. Маленький син Іди дорогою помер. Інших дітей вона заховала у селян у різних селах.

Ida Shmurak-Derlachter (1910–1995) with second husband Gershon and their son Yosef, ca. 1958. Ida and her three children came to Kolodianka from Novohrad-Volynsky as refugees. They fled the village after the first women and children were shot. Ida's infant son died along the way. She hid her other children with peasants in separate villages.

Пейся Шмурак, син Іди (справа) і Тев'є Кочковський, прибіл. 1945 р. Перші ря-
тівники Пейсі згодом здали його німцям. Тев'є, єврей, який виконував примусо-
ву роботу, випросив у охоронців дозволу піклуватися про хлопця. Потім Тев'є та
Пейся втекли і приєдналися до партизан.

*Peisah Shmurak, Ida's son (right), and Tevye Kochkovskii, ca. 1945. Peisah's first
protector betrayed him to the Germans. Tevye, a Jewish forced labourer, persuaded
officials to let him look after the boy. Later, Tevye and Peisah fled and joined the
partisans.*

Марія Киянська (1910–2003) та її другий чоловік Зайбель Дінер, 1944 р. Марії з двома дітьми вдалось уникнути розстрілів у 1941 р. Їх спіймали в березні 1942 р. і відправили в Ярунське гетто, звідки вони втекли. Вони пережили окупацію поблизу м. Корець.

Maria Kyianska (1910–2003) with her second husband Zaibel Diner, 1944. Maria and her two children escaped the shootings in 1941. They were seized in March 1942 and sent to the Yarun ghetto, from which they soon fled. They survived the occupation near the town of Korets.

Доньки Марії, середина 1950-х рр. Марія з доньками Зіною (зліва) і Файною (справа) повернулися до Колодянки в 1944 р. Донька Зехава (в центрі) народилася після війни. Родина залишалася тут приблизно до 1957 р.

Maria's daughters, mid 1950s. Maria and her daughters, Zina (left) and Faina (right), returned to Kolodianka in 1944. Daughter Zehava (centre) was born after the war. The family remained here until about 1957.

Рая Жорно, донька Іди (справа), в ізраїльській школі, 2000-ні рр. Іда сховала Раю в селі поблизу м. Межирічі, а сама знайшла тимчасовий притулок у Межиріцькому гетто. Вони обидві пережили війну і наприкінці 1950-х рр. переїхали до Ізраїлю. Пейся поїхав за ними у 1972 р.

Rayah Zhorno, Ida's daughter (right), at an Israeli school, 2000s. Ida hid Rayah in a village near Mezhyrichi, before finding temporary refuge in the Mezhyrichi ghetto. Both survived the war and moved to Israel in the late 1950s. Peisiah followed in 1972.

© Tal Sardenayoff, Film "Ra'aya La'Chaim"

Рая проводила лекції у школах, а в середині 1990-х рр. написала кілька книг про пережите. Книга «Низьке небо», зображена тут, була написана для дітей.

*In addition to speaking in schools, Rayah wrote books about her experiences in the mid-1990s. The book shown here, *The Low Sky*, was written for children.*

Археологічне дослідження, квітень 2017 р. Єврейські релігійні закони вимагають, аби поховання лишалися недоторканими. Тому археологи проводили пошук масових поховань на цьому полі за допомогою георадару. Визначити точні місця розташування поховань не вдалося.

Archaeological survey, April 2017. Jewish religious law states that burial sites remain undisturbed. Archaeologists therefore used ground penetrating radar to search for the mass graves in this field. It was not possible to locate the graves.

© Stiftung Denkmal für die ermordeten Juden Europas, Anna Voitenko

Меморіал євреям Колодянки і околиць: 1 – Меморіал жертвам Голокосту. 2 – Залізнична станція
Memorial to the Jews of Kolodianka and the Surrounding Area: 1 – Holocaust Memorial. 2 – Train station

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ДАЖО	Державний архів Житомирської області (Житомир, Україна)
АСБУ Жито	Архів управління Служби безпеки України в Житомирській області (Житомир, Україна)
ГА РФ	Державний архів Російської Федерації (Москва, Росія)
РГВА	Російський державний воєнний архів (Москва, Росія)
БА	Федеральний архів у м. Берлін (Німеччина)
ZSL	Центральне відомство управлінь юстиції земель Німеччини з розслідування націонал-соціалістичних злочинів (Людвігсбург, Німеччина)
САНІР	Центральний архів історії єврейського народу (Єрусалим, Ізраїль)
YVA	Архів Національного меморіалу Катастрофи та героїзму єврейського народу «Яд Вашем» (Єрусалим, Ізраїль)
USC VHA	Архів Інституту візуальної історії та освіти «Фонд Шоа» університету Південної Каліфорнії (Лос-Анджелес, США)

ABBREVIATIONS

DAZhO	State Archive of Zhytomyr oblast (Zhytomyr, Ukraine)
ASBU ZhytO	Archive of the Branch of Security Service of Ukraine in Zhytomyr oblast (Zhytomyr, Ukraine)
GA RF	State Archive of the Russian Federation (Moscow, Russia)
RGVA	Russian State Military Archive (Moscow, Russia)
BArch	Federal archives (Bundesarchiv) in Berlin (Germany)
ZSL	Central office of the land judicial authorities for the investigation of National Socialist crimes (Ludwigsburg, Germany)
CAHJP	Central Archives of the History of the Jewish People (Jerusalem, Israel)
YVA	Archive of the World Holocaust Remembrance Center Yad Vashem (Jerusalem, Israel)
USC VHA	The USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education (Los Angeles, USA)

Літературний редактор
англійського тексту
д-р Керолайн Пірс

Literary editing
of English part
Dr. Caroline Pearce

Літературний редактор
українського тексту
Олена Пазюк

Literary editing
of Ukrainian part
Olena Pazyuk

Коректор
Наталя Анікеєнко

Proofreading
Natalia Anikeenko

Дизайн
Олександр Остапов

Design
Oleksandr Ostapov

Комп'ютерна верстка
Марина Кулікова

Layout
Maryna Kulikova

На обкладинці:
Інформаційна стела
вбитим євреям Колодянки
Архітектор *Антон Олійник*

Photo on the cover:
Information stela
to the murdered Jews of Kolodianka
Architect *Anton Oliinyk*

Український центр вивчення
історії Голокосту
01011, Київ,
вул. Генерала Алмазова, 8, оф. 109
Тел. (044) 2859030
Email: uhcenter@holocaust.kiev.ua

Ukrainian Center
for Holocaust Studies
01011, Kyiv,
Generala Almazova str. 8, r. 109
Tel. (044) 2859030
Email: uhcenter@holocaust.kiev.ua